

Projekt

z dnia 18 stycznia 2023 r.

**UCHWAŁA NR
RADY MIEJSKIEJ W HRUBIESZOWIE**

z dnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2023 - 2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Delegatura w Zamościu, uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2023 - 2026, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Hrubieszowa.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Anna Naja

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA HRUBIESZÓW
NA LATA 2023 - 2026**

**Hrubieszów
2022**

ZAMAWIAJĄCY:

Gmina Miejska Hrubieszów
ul. mjr. Henryka Dobrzańskiego "Hubala" 1
Hrubieszów 22-500
tel. (84) 696 25 04
e-mail: um@miasto.hrubieszow.pl
www.miasto.hrubieszow.pl

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym	12
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	12
4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.....	13
4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	14
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskiego na lata 2019-2022	15
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.....	17
4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.	18
4.2.4 Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2023 Stowarzyszenia Hrubieszowskiego "Lepsze jutro" Lokalna Grupa Działania.....	19
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	20
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	20
5.1.1 Strategia Rozwoju Miasta Hrubieszów na lata 2015-2020 (z perspektywą do 2030 roku)	20
5.1.2 Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Hrubieszowa na lata 2017-2023.....	20
5.1.3 Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krosna.....	22
5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszów	24
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta.....	35
5.2.1 Ogólna charakterystyka miasta	35
5.2.2 Zarys historii.....	36
5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta	37
5.2.3 Zabytki archeologiczne	45
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	45
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	46
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	47
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	47
5.4 Zabytki nieruchome w gminnej ewidencji zabytków	48
5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	49
5.6 Dziedzictwo niematerialne	50
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	53
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	56
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	59
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	62
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	63
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	63
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	64

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2019 - 2022, który został przyjęty uchwałą nr X/91/2019 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 26 czerwca 2019 r.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu miasta na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały niniejszego *Programu* (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej analizie poddane zostały dokumenty programowe miasta pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego miasta. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego miasta Hrubieszowa. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez miasto. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu miasta wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego.

W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego miasta oraz Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego). Wymieniono w nim również zadania, które udało się zrealizować, a które zostały zawarte w Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta Hrubieszów na lata 2019-2022.

Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania Programu. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w końcowym XI rozdziale opisano realizację i finansowanie przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami.

2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela

pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2022 poz. 840*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

- **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559, ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 503, ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 88). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 1079, ze zm.). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 916, ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 1846). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
- art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów

niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,

- art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2020 r. poz. 194). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 1327, ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 385). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).
- Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:
- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
 - 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
 - 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
 - 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
 - 5) urządzanie wystaw,
 - 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
 - 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
 - 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
 - 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,

10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonemu zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 1700). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2020 r. poz. 164).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011, Nr. 89, poz. 510).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),

- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.).
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami*. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego Programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,

- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego - przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych

wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;

11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;

12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskiego na lata 2019-2022

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskim na lata 2019 - 2022 został przyjęty Uchwałą Nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r. Głównym celem programu jest wyznaczenie kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Dokument zakłada inicjowanie działań dotyczących wspierania i koordynowania badań, prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program uwzględnia dziedzictwo niematerialne i rozszerza perspektywę opieki nad zabytkami o elementy kultury, ważne dla całokształtu dziedzictwa regionu. Program ma również służyć jednostkom samorządowym, środowiskom naukowym i badawczym, właścicielom zabytków, a także osobom zainteresowanym kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Podzielono cele na strategiczne, operacyjne i priorytety. Gminy, powiaty oraz inne podmioty w sferze opieki nad zabytkami powinny uwzględnić realizację celów programu tj.:

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi:

Działanie 1: Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.

Działanie 2: Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Działanie 3: Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.

Działanie 4: Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.

Działanie 5: Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.

Działanie 6: Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie 7: Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny 2: Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego:

Działanie 1: Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.

Działanie 2: Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Działanie 3: Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.

Działanie 4: Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.

Działanie 5: Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.

Działanie 6: Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny, jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno - ekonomiczny.

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny:

Działanie 1. Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.

Działanie 2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.

Działanie 3. Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.

Działanie 4. Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnego i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.

Działanie 5. Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny: 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Działanie 1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego, jako czynnika rozwoju społeczno -ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Działanie 2. Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia, jako istotnych działań dla promocji regionu.

Działanie 3. Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej - krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.

Działanie 4. Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego.

Działanie 5. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.

Działanie 6. Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.

Działanie 7. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja

walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Obecnie obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego został przyjęty 30 października 2015 r. (Uchwała Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego). Jest dokumentem o charakterze długoterminowym i określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa.

Jako jeden z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania województwa lubelskiego wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność województwa lubelskiego. Zakłada się, że zarządzanie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno-konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcie ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Celem wiodącym jest zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia. W sferze zagospodarowania przestrzennego środowiska kulturowego jako cel główny wyznaczono wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- ✓ identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego;
- ✓ zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych;
- ✓ zachowanie i wzbogacenie zasobów dóbr kultury współczesnej;
- ✓ rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania dla obszaru dziedzictwa kulturowego:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym

Działania:

1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowanych przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w systemie ochrony światowego i krajowego dziedzictwa

Kierunek: Ochrona i opieki nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;

2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;

2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym wydarzeń i walk historycznych;

2.4. Uczytelnienie reliktywów zabytków archeologicznych.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;

3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;

3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;

3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;

3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;

3.6. Tworzenie szlaków turystycznych.

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

4.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;

4.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;

4.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. przyjęta została uchwałą Nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego w dniu 29 marca 2021 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji.

Samorząd Województwa Lubelskiego przyjął następującą wizję rozwoju województwa do roku 2030: *Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawcza, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów bazujących na surowcach rolniczych, dostarczyciela usług prozdrowotnych i czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu.*

W Strategii wskazano cztery cele strategiczne i 18 celów operacyjnych. Z punktu widzenia wykorzystania i ochrony dziedzictwa kulturalnego najważniejszy jest cel operacyjny 3.4 - innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu. Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe walory województwa lubelskiego wymagają nowego podejścia do ich wykorzystania tak, by mogły stanowić istotny czynnik rozwojowy. Służyć temu mają między innymi komplementarne, atrakcyjne produkty turystyczne. Podejmowane będą działania na rzecz tworzenia i rozwijania kompleksowych produktów turystycznych, które w łańcuch korzyści ekonomicznych włączać będą społeczności lokalne, a nie tylko właściciele obiektów turystycznych. Coraz większego znaczenia będzie nabierało wykorzystanie nowych technologii i rozwiązań, nie tylko jako narzędzie dotarcia z informacją do klienta, ale jako istotny element kształtujący i promujący sam produkt, wpływający na jego kształt, wyjątkowość i atrakcyjność. Rozwijaniu funkcji turystycznej towarzyszyć będzie ochrona wartości będących podstawą budowania oferty turystycznej.

Wśród kierunków działań do realizacji tego celu w Strategii wymieniono:

- ✓ Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- ✓ Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne - pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- ✓ Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- ✓ Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- ✓ Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;

- ✓ Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- ✓ Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- ✓ Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna - Regionalne Organizacje Turystyczne - Lokalne Organizacje Turystyczne;
- ✓ Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- ✓ Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;
- ✓ Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- ✓ Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Efektom innowacyjnego podejścia do wykorzystania zasobów lokalnych będzie tworzenie produktów niestandardowych, kojarzonych wyłącznie z województwem lubelskim, co wzmocni pozytywny wizerunek i pozycję regionu jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, przyjaznego gościnnością mieszkańców. Kreowanie nowych atrakcji w oparciu o niematerialne dziedzictwo kultury będzie sprzyjało zacieśnianiu więzi społecznych, integracji regionalnej, a także aktywizacji zawodowej mieszkańców. W znacznym stopniu przyczyni się do wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w rozwoju lokalnym i regionalnym.

4.2.4 Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2023 Stowarzyszenia Hrubieszowskiego "Lepsze jutro" Lokalna Grupa Działania

Teren działania Lokalnej Grupy Działania zlokalizowany jest w południowo - wschodniej części województwa lubelskiego. Obejmuje obszar siedmiu jednostek samorządu terytorialnego, tj.: Gminę Dołhobyczów (gmina wiejska), Miasto Hrubieszów (gmina miejska), Gminę Hrubieszów (gmina wiejska), Gminę Mircze (gmina wiejska), Gminę Trzeszczany (gmina wiejska), Gminę Uchanie (gmina wiejska) oraz Gminę Werbkowice (gmina wiejska). Wskazane jednostki samorządu terytorialnego w zdecydowanej większości reprezentują gminy wiejskie. Zlokalizowane jest tutaj tylko jedno miasto - Hrubieszów, które pełni funkcję siedziby władz powiatowych i najważniejszych urzędów administracyjnych, a także innych instytucji o charakterze społecznym, gospodarczym i kulturowym.

W dokumencie opisano uwarunkowania historyczne i dziedzictwo kulturowe obszaru LGD wymieniając obiekty zabytkowe, m.in.:

- ✓ układy urbanistyczne i przestrzenne (m.in. układ urbanistyczny miasta Hrubieszowa, przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice - Hrubieszów),
- ✓ zespoły dworskie i ich pozostałości: występują na całym obszarze objętym strategią,
- ✓ obiekty kultu (kościół, cerkwie wraz z otoczeniem, pozostałości synagog),
- ✓ cmentarze i kaplice grobowe (prawosławne, katolickie, żydowskie itp.),
- ✓ zabytki techniki (m.in. układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice – Hrubieszów, ochronie podlegają następujące elementy: tor główny, tory pomocnicze, urządzenia nastawczo - rozjazdowe, napowietrzna, drutowa linia telekomunikacyjna),
- ✓ miejsca pamięci (pomniki, tablice pamiątkowe itp.), kapliczki i krzyże przydrożne.

Wymieniono również obiekty muzealne, w tym Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie.

W Strategii wyznaczono trzy główne cele. Dziedzictwa kulturowego i jego ochrony dotyczą:

Cel ogólny 2. Integracja mieszkańców i rozwój zasobów własnych.

Cel szczegółowy 2.2: Ochrona i utrwalanie lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego:

- ✓ zachowanie dziedzictwa lokalnego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1 Strategia Rozwoju Miasta Hrubieszów na lata 2015-2020 (z perspektywą do 2030 roku)

Strategia Rozwoju Miasta Hrubieszów jest aktualizacją wcześniej obowiązującego dokumentu. W programie zawarto informacje na temat historii oraz dziecięctwa kulturowego miasta (rozdział 2.2. *Walory środowiska przyrodniczego i kulturowego*).

W Strategii wyznaczono kierunki rozwoju wraz z celami strategicznymi i operacyjnymi między innymi w obszarze ochrony zabytków:

Priorytet I: Lepiej rozwinięta lokalna gospodarka miasta:

Cel operacyjny 1.2. Rozwój infrastruktury poprawiającej atrakcyjność inwestycyjną i turystyczną miasta. Wybrane kierunki działań:

- ✓ Renowacja i rewitalizacja na cele turystyczne obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 1.3. Rozwój zintegrowanego produktu turystycznego w oparciu o hrubieszowskie podziemia i Gotanię. Wybrane kierunki działań:

- ✓ Opracowanie koncepcji rozwoju zintegrowanego produktu turystycznego hrubieszowskie podziemia,
- ✓ Lepsze wykorzystanie zabytków do rozwoju turystyki (odnowienie domu rodzinnego prof. Wiktora Zina, renowacja „Sutek”) - zadanie zostało wykonane (otworzono Punkt Informacji Turystycznej, Punkt Informacji o Rewitalizacji oraz siedzibę Stowarzyszenia Lokalna Organizacja Turystyczna Gotania przy ul. Rynek „Sutki” 15 i 17),
- ✓ Rozwój produktu turystycznego Gotania (organizacja imprez i wystaw tematycznych),
- ✓ Badania i udostępnienie dla turystów murowanych podziemi w Hrubieszowie - W 2019 r. opracowano dokumentację techniczną,
- ✓ Zbudowanie wspólnej struktury instytucjonalnej do świadczenia usług w ramach rozwijanych produktów turystycznych w oparciu o współpracę siecią przedsiębiorstw z branży turystycznej.

Priorytet II: Zintegrowana społeczność lokalna i lepsza jakość życia mieszkańców miasta:

Cel operacyjny 2.2. Rewitalizacja przestrzeni publicznej miasta i poprawa dostępu do usług i dóbr kultury. Wybrane kierunki działań:

- ✓ Prowadzenie racjonalnej polityki przestrzennej i rewitalizacyjnej w mieście w oparciu o aktualne dokumenty planistyczne i strategiczne, w tym program rewitalizacji,
- ✓ Kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich, przywracająca lub nadająca nowe funkcje tym obszarom oraz prowadząca do rozwiązania zdiagnozowanych problemów społecznych,
- ✓ Remonty i przebudowa wybranych instytucji kultury wraz z zakupem trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej na terenie miasta,
- ✓ Konserwacja oraz zabezpieczenie przed zniszczeniem obiektów dziedzictwa kulturowego,
- ✓ Organizacja imprez i wydarzeń kulturalnych w pełni wykorzystujących lokalne dziedzictwo kulturowe, tradycję i infrastrukturę kultury.

5.1.2 Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Hrubieszowa na lata 2017-2023

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Hrubieszowa na lata 2017-2023 podjęty został Uchwałą Nr XLV/345/2017 r. Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 10 listopada 2017 r. Program zawiera

szczegółową analizę miasta Hrubieszowa w celu identyfikacji kluczowych czynników kryzysowych i wyznaczenia w oparciu o te zjawiska obszaru zdegradowanego.

Obszary zdegradowane w Hrubieszowie zostały wyznaczone w procesie porównywania wewnątrzmijskiego stopnia zróżnicowania poszczególnych wskaźników cząstkowych, określających poziom degradacji. Miasto podzielono na 10 jednostek strukturalnych.

Obszar rewitalizacji położony jest w środkowej części gminy miejskiej Hrubieszów i obejmuje staromiejski układ urbanistyczny w granicach wpisu do rejestru zabytków, stanowiący zabudowę wyspy otoczonej przez rz. Huczwę wraz z przedmieściem w rejonie ulic Podzamcza i Piłsudskiego. Granica obszaru rewitalizacji od strony północnej, zachodniej i wschodniej oparta jest na kanale rzeki Huczwy, natomiast od strony południowej przebiega wzdłuż ulic Działkowej i Piłsudskiego.

Rolą procesu rewitalizacji jest nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych obiektom historycznym, licznie występującym na obszarze rewitalizacji Hrubieszowa, w celu umożliwienia ich ponownego wykorzystania zgodnie z aktualnymi potrzebami mieszkańców, potwierdzonymi wynikami diagnozy czynników i zjawisk kryzysowych przeprowadzonej na potrzeby delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

W odniesieniu do dziedzictwa kulturowego w Programie wymieniono następujące projekty:

- ✓ Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa szansą na ożywienie społeczno-gospodarcze w obszarze rewitalizacji (Zabytkowy budynek Syndykatu Rolniczego; ul 3-go Maja 10, budynek w rejestrze zabytków).

W ramach ogłoszonego przez Ministerstwo Rozwoju konkursu „Modelowa Rewitalizacja Miast” w 2017 r. została opracowana kompletna dokumentacja projektowa na remont budynku zlokalizowanego przy ul. 3 Maja 15.

W 2019 r. projekt pn.: "Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa szansą na ożywienie społeczno - gospodarcze w obszarze rewitalizacji" otrzymał dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Osi Priorytetowej 13 Infrastruktura Społeczna Działania 13.3 Rewitalizacja obszarów miejskich Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 na wykonanie robót budowlanych. Projekt polegał na przebudowie i modernizacji zdegradowanego zabytkowego budynku Syndykatu Rolniczego zlokalizowanego przy ul 3 Maja 10 z adaptacją i wyposażeniem pomieszczeń na potrzeby działalności Hrubieszowskiego Centrum Dziedzictwa. Po remoncie budynek stanie się siedzibą Hrubieszowskiego Centrum Dziedzictwa oraz Miejskiej Biblioteki Publicznej. Termin zakończenia realizacji projektu planowany jest w roku bieżącym.

- ✓ „Pamiątka z Hrubieszowa”

Projekt częściowo zrealizowany przez Historyczno - Edukacyjną Pracownię Tkacką przy HDK. W 2019 r. został ogłoszony konkurs na "Pamiątkę Hrubieszowską". Konkurs dotyczył prac zawierających element kultury świadczący o regionie. Przy Hrubieszowskim Domu Kultury działa punkt, w którym można zakupić pamiątki. Pod okiem instruktorów powstają obrazy wełną malowane, obrazy akwarelowe, anioły oraz szydełkowe przypinki i maskotki. W 2020 r. (ze względu na pandemię Covid-19) został uruchomiony sklep internetowy, który od grudnia 2020 r. działa pod adresem <https://sklep.hdkhrubieszow.pl/> W 2020 r. został wyremontowany lokal przy ul. Rynek Sutki, w którym będzie prowadzona stacjonarna sprzedaż pamiątek. Obecnie są one sprzedawane poprzez stronę internetową.

- ✓ Zakątek Profesora Zina” z miejscem warsztatowym ginących zawodów (ul. Kilińskiego 10, obiekt w rejestrze zabytków).

Obiekt jest własnością osób prywatnych. W 2019 r. budynek został udostępniony zwiedzającym. W 2020 r. przeprowadzono remont dachu budynku. Właściciele pozyskali ten cel z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W 2022 r. z inicjatywy Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego przy wsparciu Rady Seniorów obiekt został uporządkowany i przygotowany na wizyty turystów.

- ✓ Opracowanie Miejskiego Systemu Informacji dla obszaru rewitalizacji.

Zadanie rozpoczęte w 2019 r. poprzez opracowanie kodeksu reklamowego w ramach PIM-u (Partnerskiej Inicjatywie Miast). Kodeks ten został opracowany dla fragmentu obszaru rewitalizacji

i jego założeniem było ujednolicenie szyldów reklamowych na lokalach usługowych. W 2020 r. zamontowano szyldy między innymi w Punkcie Informacji o Rewitalizacji Centrum Rewitalizacji.

✓ Utworzenie i prowadzenie domu dziennego pobytu „Hrubieszowski Senior”.

21 grudnia 2021 r. została podpisana umowa na realizację Projektu pn. „Rozwój Lokalny Hrubieszowa - od partycypacji do realizacji”, w ramach którego jednym z zadań jest remont budynku przy ul. Staszica 9 (obiekt wpisany jest do rejestru zabytków - A/1299) oraz prowadzenie Dziennego Domu Pobytu dla Seniora.

✓ Odtworzenie i rewitalizacja XIX wiecznych hrubieszowskich podziemi na obszarze Śródmieścia.

W 2019 r. opracowano dokumentację techniczną w ramach Projektu pn. Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miasta.

Projekty uzupełniające:

✓ Program dotacji na remont obiektów zabytkowych. Dotacje na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, gminnej ewidencji zabytków. Planowany koszt: 50 000 zł rocznie.

5.1.3 Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Hrubieszowa

Miasto Hrubieszów posiada opracowane Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Hrubieszów, przyjęte Uchwałą Nr LIV/352/2014 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 23 maja 2014 r., zmienione Uchwałą Nr XLVI/353/2017 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 listopada 2017 r. oraz uchwałą Nr XLVIII/379/2022 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 31 marca 2022 r.

W Studium wyznaczono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Zasady działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego wyrażają się:

- w ochronie wartości kulturowych świadczących o tożsamości i odrębności rozwoju przestrzennego miasta,
- w dążeniu do utrzymania zabudowy posiadającej oryginalny charakter,
- we właściwym dostosowaniu funkcji i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych do ich architektonicznego charakteru,
- w zachowaniu właściwej skali zabudowy w historycznie ukształtowanej centralnej części miasta i w korzystaniu w budownictwie z regionalnych wzorców, w pełnej ochronie konserwatorskiej obiektów zabytkowych i dążeniu do kompleksowych konserwacji oraz rewaloryzacji.

Dla realizacji wyżej określonych zasad ustala się:

- Zachowanie czytelnej odrębności układu urbanistyczno - architektonicznego śródmieścia objętego formą ochrony poprzez wpis do rejestru zabytków w obszarze zainwestowania miejskiego.
- Utrzymanie odrębności historycznego obszaru zachowując otwartą przestrzeń łąk doliny rzeki Huczwy od strony wschodniej i północnej.
- Utrzymanie ekstensywnej zabudowy w rejonach skarp od strony północnej śródmieścia Hrubieszowa.
- Utworzenie zbiornika wodnego w dolinie rzeki Huczwy w celu przywrócenia historycznego układu.
- Uczynienie w miarę możliwości dawnego układu komunikacyjnego w celu zachowania łączności przestrzennej i komunikacyjnej na obszarze śródmieścia i poza nim.
- Ociążenie historycznego układu urbanistycznego poprzez wykonanie w miarę możliwości drugiego ciągu komunikacyjnego łączącego dzielnice północne i obszary południowe z terenem śródmieścia.

- Utrzymywanie istniejących dominant historycznych w panoramie miasta, poprzez utrzymanie właściwej skali i formy architektoniczno-przestrzennej nowej zabudowy oraz kontynuację cech przestrzennych decydujących o wartości dawnego układu historycznego, jego kompozycji i zabudowy.
- Dążenie do integracji modeli zagospodarowania w oparciu o historyczny podział działek i wyrazu architektonicznego poszczególnych budynków. Należy zwrócić uwagę na gabaryty istniejącej zabudowy zabytkowej i dążyć do ujednolicenia charakteru w ciągach pierzei ulicznych.
- Opracowanie szczegółowego programu rehabilitacji dla obszaru dawnego rynku i bezpośredniego sąsiedztwa.
- Reaktywowanie w miarę możliwości Hrubieszowskiej Kolejki Dojazdowej (wąskotorówki).

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, wpisane do rejestru zabytków.

Przyjmuje się następujące kierunki:

1. Rewaloryzacja układu urbanistycznego (sieci ulicznej miasta w obrębie wyspy), w tym:
 - a) uczynienie dawnego układu komunikacyjnego w celu zachowania łączności przestrzennej i komunikacyjnej na obszarze Śródmieścia,
 - b) utrzymanie istniejącej konfiguracji terenu i zakazu zabudowy w rejonie wąwozów u podnóża skarpy,
 - c) rekultywację zieleni na skarpach,
 - d) utrzymywanie historycznej parcelacji.
2. Rehabilitacja zabudowy dawnego rynku lokacyjnego, zachowanie zabytkowej zabudowy murowanej oraz przeciwdziałanie zjawisku zastępowania dawnej zabudowy obiektami nie zharmonizowanymi z lokalną tradycją zabudowy historycznej.
3. Ochrona panoramy miasta i stref ekspozycji, w tym:
 - a) zachowanie w obrębie wyspy istniejących dominant,
 - b) zachowanie łąk otaczających wyspę przez oblewającą rzekę Huczwę,
 - c) utrzymanie wzgórza cerkiewnego otoczonego wąwozami skierowanymi ku rzece oraz wzgórza sąsiedniego,
 - d) zachowanie historycznej zieleni komponowanej przy dawnych założeniach dworskich,
 - e) ustalenie strefy ochrony widokowej obejmującej układ urbanistyczny wyspy, w tym ochrona przedpola ekspozycji widokowej, zakaz wprowadzania elementów dominujących oraz usunięcie elementów degradujących widok.
4. Ochrona wartościowej tradycyjnej zabudowy w obszarze miasta, poprzez ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w tym odnawianie starych budynków, zgodne z zachowaniem oryginalnego wyglądu bryły i elewacji.
5. Reaktywacja przewozów kolejki wąskotorowej z przeznaczeniem dla ruchu turystycznego oraz utworzenie Muzeum Kolei Wąskotorowej.
6. Wskazanie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i określenie warunków i zakresu ochrony gabarytu, formy, detalu, w tym wnętrza oraz usytuowania oraz gabarytu i szerokości frontu zabudowy.
7. Ochrona stanowisk archeologicznych poprzez zachowanie w stanie istniejącym z zakazem ingerencji mechanicznej w ich strukturę. Obowiązek ochrony odkrytych przypadkowo znalezisk, zabezpieczenia ich i powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o dokonanych odkryciach.
8. Ograniczenie wprowadzania i wielkości reklam oraz elementów informacji wizualnej w historycznym układzie urbanistycznym poprzez: określenie gabarytów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, stosowanie elementów o najwyższych standardach estetyczno - technicznych i elementów wolnostojących w skali adresowanej do odbiorców pieszych.
9. Uzyskanie zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków i uzyskania warunków i wytycznych konserwatorskich dla wszelkich zamierzeń inwestycyjnych, (w tym również podziałów własnościowych) planowanych w układzie urbanistycznym i obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, nie wpisane do rejestru zabytków.

W celu umożliwienia prowadzenia ochrony zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków ustala się:

1. Utrzymanie w dobrym stanie technicznym, bez naruszania ich wartości zabytkowej.
2. Wskazanie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.
3. Określenie w planie miejscowym warunków i zakresu ochrony w zależności od potrzeb: gabarytu, formy, detalu oraz zagospodarowania bezpośredniego otoczenia.
4. Ochrona stanowisk archeologicznych poprzez zachowanie w stanie istniejącym z zakazem ingerencji mechanicznej w ich strukturę, a w przypadku wykonywania prac ziemnych przy inwestycjach prowadzenie ich pod stałym nadzorem archeologicznym lub wykonaniu badań ratowniczych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.

W zakresie ochrony dóbr kultury współczesnej ustala się kierunki działań:

- a) kontynuowanie prac zmierzających do powstania listy dóbr kultury współczesnej, utworzonej w ramach struktur instytucjonalnych i obejmującej dobra kultury współczesnej według ujednoliconych kryteriów,
- b) określenie zakresu ochrony obiektów,
- c) ochronę przed zniszczeniem bądź zmianą formy obiektów.

W zakresie działalności kulturalnej ustala się:

- a) Utrzymanie istniejących instytucji kultury.
- b) Wspieranie wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, w tym przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych.

5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszów

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Miasta Hrubieszów występuje 21 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z czego 19 posiada zapisy regulujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego (Tabela 1).

Tabela 1. Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Miasta Hrubieszów.

Lp.	MPZP	Uchwała	Zapisy regulujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego
1.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa – Żeromskiego I etap	Uchwała nr XXX/306/09 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 3 lutego 2009 r.	1. Obszar i obiekt ściśle chroniony na mocy ustawy o ochronie dóbr kultury, tj. wpisany do rejestru zabytków: 1) teren przebiegu Hrubieszowskiej Kolejki Dojazdowej (nieczynna), rej. zab. ZA/502; 2) realizacja wszelkich zamierzeń inwestycyjnych w obszarze wpisu do rejestru zabytków i jego najbliższym otoczeniu wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Lubelskiego Konserwatora Zabytków na podstawie przełożonego projektu technicznego planowanego zamierzenia inwestycyjnego zgodnie z przepisami szczególnymi; 2. Obiekty objęte pośrednią ochroną konserwatorską znajdujące się w ewidencji zabytków Urzędu Miasta na terenie opracowania: 1) dom przy cegielni z 1918 r.; 2) wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przy wymienionym obiekcie wymagają uzyskania wytycznych i opinii Wojewódzkiego Lubelskiego Konserwatora Zabytków; 3) rozbiórka wymienionego obiektu zabytkowego wymaga zgody Wojewódzkiego Lubelskiego Konserwatora Zabytków; 3. Obszary obserwacji archeologicznej w ewidencji dóbr kultury: 1) wyznacza się obszary obserwacji archeologicznej określone na rysunku planu. 2) ustala się, że wszelkie działania inwestycyjne w obszarze występowania stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym sprawowanym przez uprawnionego archeologa na podstawie odrębnego pozwolenia konserwatorskiego. 3) w przypadku odkrycia zabytków i obiektów archeologicznych podczas realizacji wszelkich robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie tych prac i powiadomienie o znalezisku Wojewódzkiego Lubelskiego Konserwatora Zabytków. 4. Ochronie podlegają także historyczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne.
2.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy jednorodzinnej u zbiegu ulic Ogrodowej, Uchańskiej i Chmielnej w Hrubieszowie	Uchwała nr LI/497/06 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 25 września 2006 r.	Na terenie objętym opracowaniem nie występują obiekty podlegające ochronie konserwatorskiej. Jeżeli jednak podczas późniejszych ziemnych robót inwestycyjnych nastąpi przypadkowe odkrycie pradziejowych nawarstwień kulturowych, obiektów ziemnych lub zabytków archeologicznych, należy wstrzymać budowę i powiadomić o tym odkryciu urząd konserwatorski. Kontynuacja prac będzie możliwa pod nadzorem archeologicznym sprawowanym przez uprawnionego archeologa, na podstawie odrębnego pozwolenia konserwatorskiego.
3.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa Osiedle „Jagiellońskie”	Uchwała nr VIII/73/07 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 maja 2007 r.	Obszary obserwacji archeologicznej: 1) na obszarze stanowisk archeologicznych prace ziemne podczas realizacji inwestycji należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym sprawowanym przez archeologa-specjalistę. W przypadku natrafienia podczas realizacji prac ziemnych (wykopy) na obiekty ziemne i ruchome zabytki archeologiczne lub reliktów architektoniczne historycznej zabudowy miasta, prace budowlane należy wstrzymać w celu zadokumentowania i wyeksplorowania odkrytych zabytków i obiektów. W razie konieczności należy poszerzyć wykopy inwestycyjne. 2) Uzyskać pozwolenie konserwatorskie na przeprowadzenie nadzoru archeologicznego.

4.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa – Dwernickiego Południe	Uchwała nr XXIV/239/08 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 20 sierpnia 2008 r.	Obszary obserwacji archeologicznej: 1) na terenie opracowania występują dwa stanowiska archeologiczne; 2) na obszarze stanowisk archeologicznych prace ziemne podczas realizacji inwestycji należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym sprawowanym przez uprawnionego archeologa. na podstawie odrębnego pozwolenia konserwatorskiego.
5.	Zmiana Miejscowego Planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Hrubieszowa - tereny obrębu Sławęcin	Uchwała nr XXIII/166/2012 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 maja 2012 r.	1. Na terenie opracowania występuje: 1) odcinek przebiegu Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej (wąskotorowej) wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego Nr A/893, który podlega prawnej ochronie konserwatorskiej zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie zamierzenia realizacyjne w tym obszarze wymagają uzgodnień i pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. 2) obszary obserwacji archeologicznej ujęte w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i ewidencji gminnej określone na rysunku planu. a) ustala się, że wszelkie działania inwestycyjne w obszarze stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym sprawowanym przez uprawnionego archeologa, na podstawie odrębnego pozwolenia konserwatorskiego uzyskanego przed rozpoczęciem prac inwestycyjnych, b) na pozostałym obszarze w razie stwierdzenia reliktyw archeologicznych podczas realizacji robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie prac, zabezpieczenie znaleziska i powiadomienie o odkryciu wojewódzkiego konserwatora zabytków. 2. Ochronie podlegają kapliczki, figury i krzyże przydrożne, jako elementy krajobrazu kulturowego.
6.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Śródmieścia” Hrubieszowa	Uchwała nr XIV/98/2011 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 września 2011 r.	1. Ochronie prawnej podlegają obszary i obiekty: 1) układ urbanistyczny w granicach wpisu do rejestru zabytków i wskazany na rysunku planu, obejmujący zabudowę wyspy otoczonej przez rz. Hucznię wraz z przedmieściem w rejonie ulic Podzamcza i Piłsudskiego (d. 1 Maja) z historyczną siecią ulic i placów oraz skalą zabudowy, także sylwetę miasta i konfigurację terenu - Nr rej. A/659. 2) obiekty wpisane do rejestru zabytków: - zespół klasztorny podominikański: kościół parafialny p.w. św. Mikołaja z wyposażeniem w zabytki ruchome, d. klasztor, dzwonnica, dzwonnica, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego, ul. 3 Maja 12 - Nr rej. A/328 (obecnie ul. 3 Maja 3), - zespół pocerkiewny: dawna cerkiew paraf. p.w. św. Mikołaja ob. kościół paraf. rzymskokatolickiej p.w. św. Stanisława Kostki wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, dawna dzwonnica, obecna dzwonnica, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego oraz wzgórze, na którym usytuowany jest kościół, ul. Staszica 13 - Nr rej. A/327, - cerkiew prawosławna paraf. p.w. Wniebowzięcia NMP, cmentarz przycerkiewny, drzewostan otaczający cerkiew, ogrodzenie cmentarza cerkiewnego, ul. 3 Maja 4 - Nr rej. A/1296, - plebania ul. 3 Maja 6 - Nr rej. A/330, - dom z otoczeniem ul. Partyzantów 11 - Nr rej. A/1302, - d. Syndykat Rolniczy - budynek i posesja, ul. 3 Maja 10 - Nr rej. A/1297, - dom tzw. Dom Kieseletterów ul. 3 Maja 31 - Nr rej. A/340, - dwór zw. Du Chateau z oficynami, ogrodzeniem, założeniem dziedzińca ul. 3 Maja 11 - Nr rej. A/338, - dworek (d. Wydział Powiatowy Sejmiku Hrubieszowskiego, następnie apteka) wraz z posesją i posesjami

		sąsiednimi, ul. 3 Maja 17 - Nr rej. A/1298, - dawny dworek podmiejski, ul. Czerwonego Krzyża 18a - Nr rej. A/339, - dworek, ul. Krucza 12 (d. 6) - Nr rej. A/190, - dom w granicach działki, ul. Staszica 9 - Nr rej. A/1299, - dworek, ul. Staszica 12b - Nr rej. A/333, - dom, ul. Kościelna 2b - Nr rej. A/334 (obecnie ul. Kościelna 3), - kamienica, ul. Targowa 7 (d. 23) - Nr rej. A/337, - kamienica, Plac Wolności 1 (d. Rynek) - Nr rej. A/336 (obecnie Plac Wolności 13 i 14). 2. W obszarze tym, w celu zachowania czytelnej odrębności w obszarze zainwestowania miejskiego obowiązuje: 1) uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na realizację wszelkich planowanych inwestycji, w oparciu o indywidualne projekty techniczne o wysokich walorach estetycznych. 2) zakaz docieplania od zewnątrz budynków (objętych ochroną konserwatorską i z zachowanym detałem architektonicznym) oraz zakaz umieszczania na całym obszarze na eksponowanych elewacjach klimatyzatorów i innych urządzeń technicznych. Umieszczanie na elewacjach i przy budynkach reklam, tablic informacyjnych i innych, jest dopuszczalne po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. 3) zakaz lokalizacji tymczasowych, wolnostojących obiektów gospodarczych (garaży, komórek, kiosków itp.) z wyłączeniem zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej. 4) nowe obiekty lokalizować z zachowaniem historycznych linii zabudowy, gabarytów, formy dachu oraz wysokości dostosowanej do sąsiedniej zabudowy. 5) nakaz ochrony zabytków archeologicznych, nawarstwień kulturowych i reliktyw zabudowy poprzez obowiązek uzyskania uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków zakresu wszelkich prac ziemnych, przeprowadzenia wskazanego przez niego zakresu badań archeologicznych. 6) zakaz stosowania ogrodzeń z betonowych elementów prefabrykowanych. 7) zakaz lokalizacji budynków, elementów małej architektury, ogrodzeń nośników reklamowych powodujących zakłócenie widoku na zabytek oraz lokalizacji w obszarze wpisanym do rejestru zabytków, wielkoformatowych tablic reklamowych i innych. 3. Ochroną planistyczną obejmuje się obiekty o walorach kulturowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków: - kramy miejskie tzw. „sutki”, - dom drewniany ul. Narutowicza 2, - domy drewniane ul. Kilińskiego nr 6, 10, 13, 16, 38, - domy drewniane ul. Partyzantów nr 13, 25, - domy murowane ul. Podzamcze nr 15, 17, - dom murowany ul. Targowa 4, - dom drewniany ul. Czerwonego Krzyża 10, - dom murowany, dawny szpital ul. Czerwonego Krzyża nr 9, - dawna elektrownia ul. Podzamcze nr 9a, - dawny magistrat ul. Podzamcze nr 9, - dawny zajazd murowany Plac Wolności 15, - pomnik Stanisława Staszica ul. 3 Maja, - dom murowany ul. Kościelna 5,
--	--	---

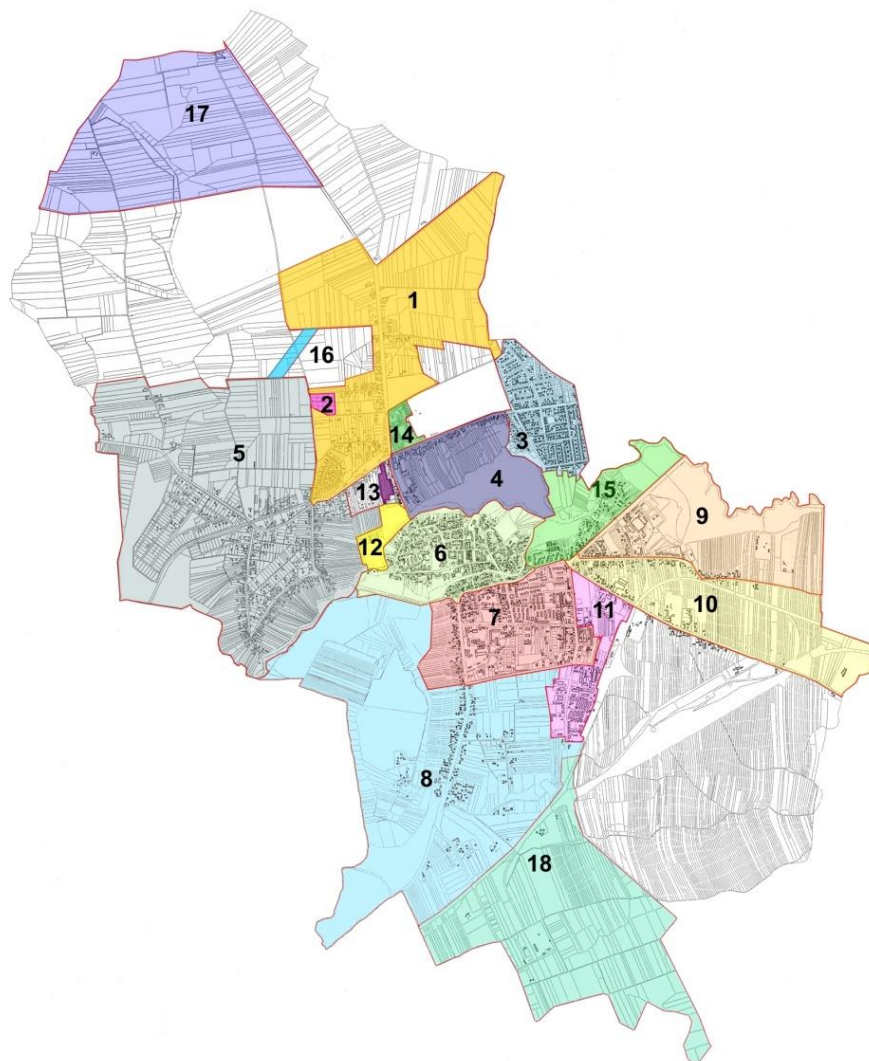
			- dom murowany Plac Wolności 32, - dawny cmentarz żydowski ul. Krucza. 4. Ochrona zabytków w ewidencji winna obejmować zachowanie ich zewnętrznej bryły, gabarytów i detali elewacji (w tym stolarki okiennej i drzwiowej). Obiekty o szczególnym znaczeniu w historii miasta winny być objęte działaniami rewaloryzacyjnymi. Zakaz docieplania zewnętrznych elewacji i krycia dachu blachodachówką i blachą trapezową.
7.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa w granicach działek nr 1507/140, 1507/157, 1507/158, 1507/168, 1507/169 położonych przy ul. Dwernickiego w Hrubieszowie	Uchwała Nr LV/365/2014 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 czerwca 2014 r.	1. W obszarze opracowania nie występują obiekty objęte ochroną prawną. 2. Obiektem ujętym w gminnej ewidencji zabytków jest budynek dawnego klubu garnizonowego. Obiekt wraz z otoczeniem podlega ochronie. Obowiązuje zakaz obudowywania budynku obiektami przesłaniającymi go oraz dysharmonijnymi. Zmiana sposobu zagospodarowania terenu w otoczeniu wymaga uzyskania opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. 3. W przypadku odkrycia zabytków i obiektów archeologicznych podczas realizacji prac ziemnych istnieje obowiązek powiadomienia o znalezisku Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
8.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa – dot. części terenów położonych przy ul. Armii Krajowej, Gen. Sikorskiego i Grabowieckiej	Uchwała Nr XXXIX/273/2017 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 marca 2017 r.	1. W granicach planu występują tereny objęte prawnymi formami ochrony zabytków i obiektów na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 1) w terenie położonym przy ul. Armii Krajowej znajduje się stanowisko archeologiczne wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Wszelkie prace ziemne realizowane w obszarze stanowiska należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym, pełnionym przez uprawnionego archeologa, po uzgodnieniu wojewódzkim konserwatorem zabytków robót i uzyskaniu pozwolenia na prace archeologiczne, 2) w terenie położonym przy ul. Gen. Sikorskiego nie występują obiekty wpisane do rejestru lub ewidencji zabytków, 3) część terenu opracowania przy ul. Grabowieckiej znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie terenu wpisanego do rejestru zabytków A/893 jako przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej - odcinek przebiegu Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej (wąskotorowej) wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego Nr A/893, który podlega prawnej ochronie konserwatorskiej zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie zamierzenia realizacyjne w obszarze wpisanym do rejestru zabytków, wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, 4) na części działki nr 1013/4 przy ul. Grabowieckiej znajduje się stanowisko archeologiczne Sławęcín st. 5 AZP Nr 86/94/67. Wszelkie prace ziemne na terenie stanowiska należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, prowadzonym przez uprawnionego archeologa, po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace archeologiczne. 2. W przypadku stwierdzenia reliktyw archeologicznych podczas realizacji robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie prac, zabezpieczenie znaleziska i powiadomienie o odkryciu wojewódzkiego konserwatora zabytków. 3. Ochrona krajobrazu kulturowego polega na: 1) kontynuacji i kształtowaniu form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa, 2) zakazie lokalizacji obiektów obniżających walory krajobrazowe w aspekcie estetycznym i wizualnym /elektrownie wiatrowe/ powodujących jednocześnie utratę przez krajobraz cech regionalności, 3) zakazie lokalizacji obiektów o wysokości równej i większej od 50 m nad poziomem terenu.

9.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa - „Polna - Basaja”	Uchwała Nr XLIV/343/2017 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 października 2017 r.	1) ochroną konserwatorską objęte są: a) obiekt figurujący w Rejestrze Zabytków Województwa Lubelskiego (A/1312), oznaczony graficznie na rysunku planu - budynek d. Szpitala Powiatowego im. Św. Jadwigi, wraz z kaplicą i jej wyposażeniem wnętrza, drzewostanem w granicach oznaczonych na załączniku do decyzji o wpisie do rejestru zabytków - na terenie oznaczonym symbolem UP.4, b) obiekt figurujący w Rejestrze Zabytków Województwa Lubelskiego (A/1301), oznaczony graficznie na rysunku planu - dom, tzw. Dom Lekarzy Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego z XIX w. wraz z pięcioma jesionami i jednym klonem w granicach oznaczonych na załączniku do decyzji o wpisie do rejestru zabytków - na terenie oznaczonym symbolem MNU.3, c) obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków, oznaczony graficznie na rysunku planu - dom, dawny dwór rodziny Kryckich z XIX w. - na terenie oznaczonym symbolem UP.1, d) obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków, oznaczony graficznie na rysunku planu - kapliczka drewniana z XIX w. - na terenie oznaczonym symbolem U.6, e) układ urbanistyczny figurujący w Rejestrze Zabytków Województwa Lubelskiego (A/659), oznaczony graficznie na rysunku planu – układ urbanistyczny miasta Hrubieszowa, obejmujący zabudowę wyspy otoczonej przez rz. Hucznię wraz z przedmieściem w rejonie ulic Podzamcza i 1 Maja, z historyczną siecią ulic i placów oraz skalą zabudowy, także sylwetę miasta i konfigurację terenu - na terenach oznaczonych symbolami MN.1, MW.1, U.1, U.4, UP.1, UP.2, UP.3, UP.4, UP.5, MNU.2, MNU.3, MNU.4, MNU.5, MNU.7, E.1, KDD.1, KDD.2, KDD.3; 2) odnośnie układu urbanistycznego figurującego w Rejestrze Zabytków Województwa Lubelskiego (A/659) oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków wraz z otoczeniem, w granicach oznaczonych na rysunku planu: a) zakaz lokalizacji wolnostojących budynków gospodarczych i garażowych, b) zakaz lokalizacji wolnostojących tablic reklamowych, urządzeń reklamowych oraz reklam, c) zakaz lokalizacji ogrodzeń pełnych; 3) wszelkie działania dotyczące obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską należy realizować zgodnie z przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; 4) ustala się strefę ochrony widokowej zabytkowego układu urbanistycznego miasta, oznaczoną na rysunku planu, na terenie oznaczonym symbolem ZN/ZZ.1, w granicach której obowiązuje zakaz wprowadzania elementów dominujących; 5) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na zabytki i obiekty archeologiczne, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć znalezisko i powiadomić o odkryciu WUOZ; kontynuacja robót będzie możliwa po wykonaniu badań ratowniczych pod stałym nadzorem archeologicznym.
10.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa ul. Wesoła	Uchwała Nr LIV/408/2018 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 maja 2018 r.	1. W granicach planu nie występują tereny objęte prawnymi formami ochrony zabytków i obiektów na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 2. Na terenach sąsiadujących z obszarem objętym planem występują stanowiska archeologiczne. W przypadku stwierdzenia relikwów archeologicznych podczas realizacji robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie prac, zabezpieczenie znaleziska i powiadomienie o odkryciu wojewódzkiego konserwatora zabytków. 3. W granicach terenów objętych planem nie występują dobra kultury współczesnej.
11.	Miejscowy Plan Zagospodarowania	Uchwała Nr VIII/74/2019	1) ochroną konserwatorską objęte są:

	Przestrzennego Miasta Hrubieszowa „Zamojska - Michałówka - Teresówka”	Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 30 maja 2019 r.	a) obiekt wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego (C/132), oznaczony graficznie na rysunku planu - cmentarzysko kurhanowe - stanowisko archeologiczne nr 11 (9 mogił) - na terenie oznaczonym symbolem ZŁ.2, b) obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków, oznaczony graficznie na rysunku planu - kapliczka przy „Tatarskiej Górze”, z końca XIX w. - na terenie oznaczonym symbolem ZŁ.1, c) obszary obserwacji archeologicznych "OW", oznaczone graficznie na rysunku planu, na terenach oznaczonych symbolami MN.8, U.3, MNU.5, MNU.6, MNU.10, MNU.11, P.4, R.1, R.3, R.4, R.5, R.7, R.8, R.9, R.10, ZŁ.1, KDG.1, KDGP.1, KX.1; 2) wszelkie działania dotyczące obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską należy realizować zgodnie z przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; 3) ustala się strefę ochrony widokowej zabytkowego układu urbanistycznego miasta, oznaczoną na rysunku planu, na terenie oznaczonym symbolem ZŁ.1, w granicach której obowiązuje zakaz wprowadzania elementów dominujących; 4) w granicach obszaru obserwacji archeologicznych "OW" ustala się nakaz przeprowadzenia ratowniczo - dokumentacyjnych badań archeologicznych dla wszelkich robót budowlanych naruszających grunt; 5) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na zabytki i obiekty archeologiczne, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć znalezisko i powiadomić o odkryciu WUOZ; kontynuacja robót będzie możliwa po wykonaniu badań ratowniczych pod stałym nadzorem archeologicznym.
12.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa – „Gródecka Północ”	Uchwała nr LI/467/2010 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 kwietnia 2010 r.	3. Obszary obserwacji archeologicznej ujęte w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków: 1) wyznacza się obszary obserwacji archeologicznej określone na rysunku planu, 2) ustala się, że wszelkie działania inwestycyjne w obszarze stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym. 3) w przypadku odkrycia zabytków i obiektów archeologicznych podczas realizacji robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie prac i powiadomienie o znalezisku Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 4) w obszarze stanowiska archeologicznego Hrubieszów 5/32 wszelkie prace inwestycyjne należy poprzedzić wykonaniem wyprzedzających badań przedinwestycyjnych, wykopaliskowych badań archeologicznych, kierowanych przez uprawnionego archeologa. 4. Ochronie podlegają kapliczki, figury i krzyże przydrożne.
13.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa – „Gródecka Południe”	Uchwała nr LI/469/2010 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 kwietnia 2010 r.	3. Obszary obserwacji archeologicznej ujęte w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków: 1) wyznacza się obszary obserwacji archeologicznej określone na rysunku planu. 2) ustala się, że wszelkie działania inwestycyjne w obszarze stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym. 3) w przypadku odkrycia zabytków i obiektów archeologicznych podczas realizacji robót ziemnych wymagane jest wstrzymanie prac i powiadomienie o znalezisku wojewódzkiego konserwatora zabytków. 4. Ochronie podlegają kapliczki, figury i krzyże przydrożne.
14.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa - "ul. Kolejowa"	Uchwała nr LI/472/2010 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 kwietnia 2010 r.	1. Obszar ściśle chroniony na mocy ustawy o ochronie dóbr kultury, tj wpisany do rejestru zabytków: 1) cmentarz rzymskokatolicki z wydzieloną kwaterą wojskową rej. zab.ZA 246/83. 2) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru wymaga zezwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

15.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Hrubieszowa - HOSiR	Uchwała nr XI/80/2011 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 26 lipca 2011 r.	-
16.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Hrubieszowa - teren pomiędzy ul. Dwernickiego i ul. Wesołą	Uchwała nr XIX/142/2012 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 lutego 2012 r.	-
17.	Miejscowy Plan zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa - Dwernickiego Północ	Uchwała Nr XXV/180/2012 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 28 czerwca 2012 r.	Na obszarze objętym opracowaniem występują: 1. Obiekt objęty ochroną prawną - kościół p.w. MB Nieustającej Pomocy (d. cerkiew garnizonowa), wpisany do rejestru zabytków A/441. Wszelkie działania dotyczące zabytku i jego otoczenia wymagają uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków. 2. Obiekty objęte ochroną planistyczną o walorach kulturowych znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków: 1) budynek byłego kasyna wojskowego, 2) budynki mieszkalne i usługowe o numerach: 38, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 3) zespół zieleni koszarowej. 3. Ochrona obiektów znajdujących się w ewidencji winna obejmować zachowanie ich zewnętrznej bryły i detali elewacji (w tym stolarki okiennej i drzwiowej) oraz kolorystyki. 1. Ustala się następujące ogólne zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego: 1) zachowanie ustalonego w niniejszej uchwale przeznaczenia podstawowego (funkcji) terenu, oznaczonych na rysunku planu symbolami literowymi i wyodrębnionych liniami rozgraniczającymi, 2) istniejąca zabudowa może podlegać przebudowie pod warunkiem utrzymania funkcji terenu. W odniesieniu do obiektów znajdujących się w ewidencji zabytków wszelkie działania inwestycyjne winny być prowadzone w oparciu o wytyczne konserwatorskie, 3) nie dopuszcza się grodzenia nieruchomości ogrodzeniami z elementów betonowych lub wykonanych z materiałów odpadowych wpływających negatywnie na estetykę otoczenia, 4) przebudowa istniejących obiektów możliwa jest z uwzględnieniem wymagań kompozycyjno-estetycznych i architektonicznych oraz zastosowaniem tradycyjnych materiałów wykończeniowych.
18.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa „Józefa Piłsudskiego – Wyzwolenia”	Uchwała Nr XXXIV/268/2021 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 29 kwietnia 2021 r.	1) ochroną konserwatorską objęte są: a) obiekt wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego (C/114), oznaczony graficznie na rysunku planu - wielokulturowa osada pradziejowa i cmentarzysko kultury strzyżowskiej - na terenach oznaczonych symbolami MN.6, MN.7, P.1, ZŁ.11, KX.9, KDD.4, b) obszary obserwacji archeologicznych "OW", oznaczone graficznie na rysunku planu, na terenach oznaczonych symbolami MN.5, MN.7, MW.3, P.1, ZŁ.7, ZŁ.11, ZD.2, WS.1, KX.7, KDD.3; 2) wszelkie działania dotyczące obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską należy realizować zgodnie z przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; 3) w granicach obszaru obserwacji archeologicznych "OW" ustala się nakaz przeprowadzenia ratowniczo - dokumentacyjnych badań archeologicznych dla wszelkich robót budowlanych naruszających grunt; 4) w przypadku natrafienia podczas robót ziemnych na zabytki i obiekty archeologiczne, należy wstrzymać prace, zabezpieczyć znalezisko i powiadomić o odkryciu WUOZ; kontynuacja robót będzie możliwa po wykonaniu badań ratowniczych pod stałym nadzorem archeologicznym.

19.	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Hrubieszowa	Uchwała Nr XXX/363/2001 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 24 sierpnia 2001 r.	Teren urządzeń infrastruktury gazownictwa Trasa gazociągu wysokiego ciśnienia DN 300 6,3 Mpa przebiegać będzie przez tereny rolne zmeliorowane. Wzdłuż trasy przebiegu gazociągu ustala się: - sprawowanie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych wzdłuż całej trasy przebiegu gazociągu. W miejscach występowania zaewidencjonowanych stanowisk zabytków archeologicznych wymagane jest przeprowadzenie wyprzedzających badań archeologicznych.
20.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa - Sławęcin Północ	Uchwała Nr IX/62/2015 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 28 maja 2015 r.	1. Na obszarze opracowania znajdują się stanowiska archeologiczne wpisane do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. 2. Wszelkie prace inwestycyjne realizowane w obszarze stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, pełnionym przez uprawnionego archeologa, po uzyskaniu pozwolenia WKZ na prace archeologiczne.
21.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszowa „Łany - Kolejowa”	Uchwała Nr V/22/2019 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 26 lutego 2019 r.	1. W obszarze objętym planem znajdują się trzy stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków (obszar AZP Nr 87 - 94, stanowisko nr 115/123, 106/95, 103/92). 2. Wszelkie prace ziemne realizowane w obszarze występowania stanowisk archeologicznych należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, pełnionym przez uprawnionego archeologa, po uzyskaniu pozwolenia WKZ na nadzór archeologiczny.

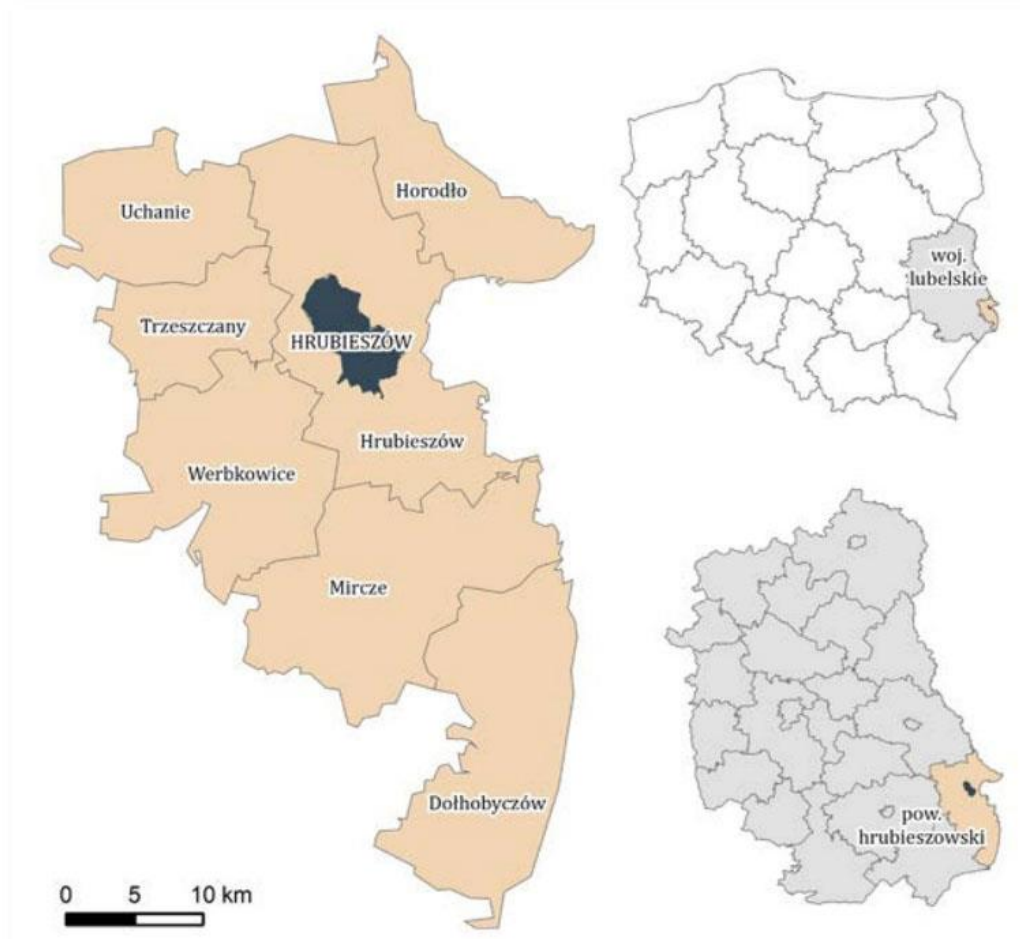

Ryc. 1. Wykaz obowiązujących MPZP miasta Hrubieszowa (źródło: <https://miasto.hrubieszow.pl/node/301>).

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

5.2.1 Ogólna charakterystyka miasta

Miasto Hrubieszów położone jest na południowo-wschodnim krańcu Polski w województwie lubelskim, w sąsiedztwie granicy z Ukrainą (odległość od granic miasta do granicy polsko-ukraińskiej wynosi ok. 4 km). Hrubieszów położony jest w pobliżu najbardziej wysuniętego na wschód punktu w Polsce (zakole Bugu w miejscowości Zosin, 24°08' E) i jest miastem najbardziej wysuniętym na wschód w Polsce.

Ryc. 2. Lokalizacja Miasta Hrubieszów na tle podziału administracyjnego województwa lubelskiego i Polski (źródło: Strategia Rozwoju Miasta Hrubieszów na lata 2015-2020 (z perspektywą do 2030), s. 11).

Hrubieszów jest stolicą powiatu hrubieszowskiego, w którego skład oprócz miasta wchodzi 7 gmin wiejskich: Dołhobyczów, Horodło, Hrubieszów, Mircze, Trzeszczany, Uchanie, Werbkowice. Podzielone jest pod względem geodezyjnym na trzy obręby ewidencyjne²: Śródmieście, Podgórze i Sławęcin. Miasto zajmuje 33 km² powierzchni.

Pod względem fizycznogeograficznym Hrubieszów położony jest w obrębie makroregionu Wyżyna Wołyńska. Na poziomie mezoregionów północna część miasta wchodzi w skład Grzędy Horodelskiej, zaś centralna i południowa jest położona w Kotlinie Hrubieszowskiej.

Hrubieszów jako jednostka osadnicza, jest ośrodkiem skupiającym najważniejsze funkcje administracyjne i usługowe, zarówno samego miasta jak i całego powiatu, miejscem zaspokajania potrzeb społeczności lokalnej Hrubieszowa jak i otaczających go obszarów wiejskich.

5.2.2 Zarys historii

Pierwsza wzmianka o Hrubieszowie znajduje się w dokumentach z 1254 r., gdzie określany jest jako osada, leżąca wśród lasów, z dworem myśliwskim. Przypuszcza się, iż wcześniej istniał tu ruski gród obronny, będący jednym z Grodów Czerwieńskich, położony na wyspie oblanej wodami rzeki Huczwy.

Początkowo Rubiesców, do 1802 r. funkcjonował jako Rubieszów (*jidysz*: רבישׁ"בורה; *j. austr.* Grubeschow; *j. ros.* Грѣеуое). W źródłach staropolskich Hrubieszów występuje pod obecną nazwą. Najbardziej rozpowszechniona, choć błędna, teoria głosi, iż nazwa miasta pochodzi od ruskiego słowa „rubież” (granica, wał obronny). Większość badaczy uznaje, że nazwa miasta wywodzi się od innego słowa, pochodzącego z języka ruskiego - Hrubiesz (polski Grubiesz, Grabiesz lub Grębosz). Przymiotnik „hruby”, czyli gruby, mógł oznaczać kogoś otyłego albo bogatego. Istnieje też teoria, rozpowszechniana przez Antoniego Wiatrowskiego, że miasto przyjęło swą nazwę od nazwiska domniemanego założyciela osady, Rubiesza, oraz inna (mało prawdopodobna) hipoteza, wywodząca nazwę miasta od litewskiego herbu Rubiesz.

Początkowo w miejscu dzisiejszego Hrubieszowa istniał prawdopodobnie ruski gród obronny, należący do Grodów Czerwieńskich. Zapewne od około połowy XIII w. rozwinęła się wokół niego osada, należąca do Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Wkrótce Hrubieszów zyskał status centrum okręgu grodowego, przejmując administracyjne funkcje zniszczonego Wołynia. W latach 1366-1377 należał do lennego księstwa chełmsko-bełskiego, będącego w posiadaniu litewskich Narymuntowiczów, zaś do 1387 r. znajdował się pod zarządem węgierskim. W 1388 r. król Władysław Jagiełło nadał Hrubieszów wraz z ziemią bełską Ziemowitowi IV, księciu mazowieckiemu. Około 1395 r., wraz z niewielkim okręgiem, Hrubieszów został przez króla zabrany i włączony do ziemi chełmskiej. W latach 1429-1465 Hrubieszów stanowił w ziemi chełmskiej odrębny powiat sądowy, zaś później - starostwo niegrodowe, które z czasem stało się enklawą ziemi chełmskiej w województwie bełskim. Taki stan rzeczy utrzymywał się do końca I Rzeczypospolitej.

W dniu 29 września 1400 r. we Lwowie król Władysław Jagiełło podniósł królewską wieś do godności miasta i obdarzył ją prawem magdeburskim. Jan Górak przypuszcza, że książę Ziemowit IV, po otrzymaniu Hrubieszowa od króla w 1388 r. nadał mu prawo magdeburskie, jednakże w późniejszym okresie Hrubieszów podupadł, m.in. na skutek odebrania miasta Ziemowitowi. Król, chcąc je podźwignąć z upadku, ponownie nadał Hrubieszowowi prawo magdeburskie w 1400 r.

Herb Hrubieszowa został nadany przez króla Zygmunta Augusta w 1550 r. Na tarczy herbowej przedstawiona jest głowa jelenia, z dwoma krzyżami umieszczonymi między jego rogami. Pierwotnie na tarczy znajdował się jeden krzyż, drugi został dodany w późniejszym okresie. Herb nawiązuje do przeszłości Hrubieszowa, który w czasach jagiellońskich pełnił rolę stancyi myśliwskiej. Krzyże znajdujące się na tarczy są uznawane przez mieszkańców Hrubieszowa za symbole uznania za ofiary poniesione przez miasto podczas pięciu najazdów tatarskich.

Miasto szybko rozwijało się, stając się wkrótce ważnym ośrodkiem administracyjnym i gospodarczym. Od samego początku istnienia miało charakter wieloetnicznego i wielowyznaniowego ośrodka, zamieszkiwanego przez wyznających katolicyzm Polaków, prawosławnych Rusinów, oraz Żydów. Dynamiczny rozwój miasta został zahamowany przez wojny z przełomu XVII i XVIII w., podczas których Rubieszów był wielokrotnie niszczone, m.in. przez Tatarów (w latach: 1498, 1500, 1502, 1506, 1519, 1526, 1640 i 1672), Kozaków Chmielnickiego (1648), wojska kozacko-moskiewskie i wojska Rakoczego, a także przez wojska szwedzkie. W latach 30. XVIII w. Rubieszów został odbudowany i odzyskał silną pozycję, jednakże już w 1736 r. miasto zostało zniszczone w wyniku pożaru.

W wyniku I rozbioru Hrubieszów znalazł się w zaborze austriackim. Po nowym podziale administracyjnym miasto stało się na krótko siedzibą dystryktu, przeniesioną w 1775 r. do Zamościa. W 1799 r. rząd austriacki przekazał Hrubieszów Ignacemu Cetnerowi, wojewodzie bełskiemu, a ten odsprzedał je Stanisławowi Staszicowi. Od 1809 r. Hrubieszów wchodził w skład Księstwa Warszawskiego, stając się, wraz z całym powiatem hrubieszowskim, częścią utworzonego w 1810 r. departamentu lubelskiego. Od 1815 r. miasto należało do Królestwa Polskiego.

W wieku XIX miasto przeżywało okres szybkiego rozwoju gospodarczego, znacząco wzrosła też liczba mieszkańców. Rozwój miasta wspierał w tym okresie m.in. ksiądz Stanisław Staszic, założyciel Towarzystwa Rolniczego, będącego pierwszą w Europie spółdzielnią. Około połowy XIX w. Hrubieszów stał się drugim co do wielkości (po Lublinie) miastem guberni lubelskiej. Działały tu

liczne młyny parowe i wodne, olejarnie i octownie, a także browar i warzelnia miodu. W mieście rozwijało się rzemiosło, przemysł oraz handel, pozostający głównie w rękach kupców żydowskich. Działały tu cztery państwowe szkoły elementarne, trzy szpitale (św. Jadwigi, św. Edmunda i szpital żydowski) oraz dwa przytułki dla starców.

Po wybuchu II wojny światowej Hrubieszów został zajęty najpierw przez wojska niemieckie, a następnie przez wojska sowieckie. Sowieci opuścili miasto w październiku, a Hrubieszów został ponownie zajęty przez Niemców. W czerwcu 1940 r. w mieście utworzono getto, do którego osiedlono Żydów z Hrubieszowa i okolic. Likwidacja getta trwała od czerwca 1942 r. do września 1943 r. W tym czasie wszystkich Żydów z hrubieszowskiego getta przewieziono do obozu zagłady w Sobiborze. Hrubieszów został wyzwolony przez wojska radzieckie w lipcu 1944 r.

W latach PRL Hrubieszów był ważnym ośrodkiem administracyjnym dla rolniczego regionu posiadającego czarnoziemy - najlepsze w Polsce gleby pszenno-buraczane. Rozwijało się tu także przetwórstwo rolno-spożywcze oraz jedyna w kraju fabryka lnu („Hakon”). Zmiany polityczno-gospodarcze, jakie nastąpiły po 1989 r., przyniosły znaczące pogorszenie rolnictwa i przemysłu w regionie.

5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego miasta Hrubieszowa składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamer dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu cztery ustawy, a mianowicie:

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
2. ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
3. ustawa o ochronie przyrody,
4. ustawa prawo ochrony środowiska.

❖ Układ urbanistyczny miasta

Centrum Hrubieszowa powstało na wzgórzu okolonym przez wody rzeki Huczwy, dzięki czemu pierwotnie pełniło rolę grodu obronnego. Do rzeki przylegały bagniste łąki, stanowiące dodatkowy element w systemie obrony ośrodka. Droga, przez którą prowadził szlak handlowy z Włodzimierza Wołyńskiego do Zawichostu przebiegała wzdłuż Huczwy, na południe od wyspy, przecinając ją i przechodząc przez dwa mosty nazwane później „chełmskim” i „sokalskim”.

Pod koniec XIV w. w zachodniej części miasta, nad brzegiem Huczwy, wzniesiono drewniany zamek obronny lub obszerny dwór, będący siedzibą starosty. Zamek lub dwór został zniszczony w 1661 r., zaś w 1791 r. na jego miejscu postawiono nowy dwór rozbudowany w okresie międzywojennym. W XV w. miasto było już ufortyfikowane wałami i bramami. Stary rynek na planie zbliżonym do kwadratu o bokach około 110 x 130 m, od którego odchodziło 7 ulic, został założony w pld. - wsch. części miasta. Dokoła rynku ukształtowała się sieć nieregularnych ulic. W pld. - zach. narożu rynku usytuowany był kościół parafialny, naprzeciw którego pobudowano przeniesiony z przedmieścia kościół i klasztor dominikanów. Na pln. od rynku, nad stromym brzegiem pln. ramienia Huczwy, wzniesiono pierwszą cerkiew drewnianą. Druga cerkiew została wybudowana na zach. od niej, za wąwozem będącym w przeszłości zjazdem do brodu. Za pln. - zach. narożem rynku, niemal w środku wyspy, została wzniesiona pierwsza bożnica.

Początkowo zabudowa Hrubieszowa była niemal całkowicie drewniana, dopiero w latach 30. XVIII w., po odbudowie miasta po licznych najazdach i pożarach, obok tradycyjnej drewnianej zabudowy, pojawiły się pierwsze domy murowane, w tym tzw. domy zajezdne, działające jako karczmy i hotele. Na początku XIX w. w centrum Hrubieszowa wymurowane zostały tzw. "sutki" - kramy wzorowane na wschodnich bazarach, z charakterystyczną wąską uliczką wewnętrzną. Pod koniec XIX w. w Hrubieszowie znajdowały się dwa rynki, stary i nowy, oraz 24 niebrukowane ulice. Centrum było zabudowane głównie murowanymi, parterowymi lub jednopiętrowymi domami.

W układzie przestrzennym miasta wyraźnie odzwierciedlały się podziały etniczno-wyznaniowe. Płd. - zach. część Hrubieszowa zajmowała ludność polska - katolicka, płn. - prawosławna ludność ruska, zaś przy rynku mieszkala ludność żydowska. Poza wyspą rozbudowywały się zamieszkiwane przez polską i ruską ludność przedmieścia: na płd. od miasta: Pobereżany i Podgórze, na zach.: Sławęcín, od północy: od strony „ruskiej cerkwi” rozwijało się przedmieście zwane Chrúst. Na początku XX w. przestrzenno-urbanistyczna struktura Hrubieszowa uległa zmianie. Na płn. od miasta, za łąkami, władze carskie wybudowały rozległe koszary. W latach I wojny światowej, w 1917 r., po przeprowadzeniu przez Hrubieszów linii kolejowej, powstały dwie stacje: stacja kolejki wąskotorowej, znajdująca się naprzeciw koszar, obok drogi do Grabowca, oraz stacja kolei normalnotorowej, mieszcząca się niedaleko cmentarza.

Aktualnie rynek lokacyjny został w części środkowej zabudowany, w wyniku czego powstały dwa place o odmiennym wyrazie architektonicznym. Część zach. utraciła charakter placu, a średniowysoka zabudowa zmieniła cechy dawnego rynku w ulicę. Zmiany w strukturze własnościowej śródmieścia i budowa wielokubaturowych obiektów wielorodzinnych, skalą i charakterem niedostosowanych do miejscowej tradycji (bloki mieszkalne zrealizowane w obrębie dawnego rynku, a także przy cerkwi prawosławnej i kościele poddominikańskim przy ul. 3 Maja) przyczyniły się do niekorzystnych przekształceń. Obok domów jednorodzinnych, parterowych domków drewnianych i kamienic czynszowych, dominujących liczebnością w układzie staromiejskim, funkcjonuje pięciokondygnacyjna blokowa zabudowa wielorodzinna, zakłócająca skalę zabudowy i odpowiedzialna za dysharmonię dawnego układu urbanistycznego i historycznego krajobrazu miasta.

Obecnie miasto jest podzielone na następujące osiedla: Śródmieście, Sławęcín (w skład, którego wchodzi również Nowe Osiedle i Osiedle Lipice), Pobereżany (w którego skład wchodzi Michałówka, Teresówka i Antonówka, dawne wsie), Podgórze (z Osiedlem Krasickiego) i Koszary (z Osiedlem Jagiellońskim).

Układ urbanistyczny miasta Hrubieszowa wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A/659.

❖ Zabytki sakralne

Architekturę sakralną na terenie miasta Hrubieszów reprezentują następujące obiekty:

Cerkiew prawosławna, parafialna pw. Zaśnięcia NMP (nr rejestru zabytków A/1296). Usytuowana w centrum miasta, przy ul. 3 Maja, naprzeciw kościoła farnego p.w. św. Mikołaja. Cerkiew w typie cerkwi bizantyjsko-ruskich. W 1873 r. na miejscu zburzonego w 1786 r. kościoła farnego wzniesiona została nowa cerkiew jako fundacja rządu carskiego. Budowla na planie kwadratu, z dwoma aneksami od strony płn. i płd. tworzące rodzaj transeptu, z trzema absydami od wsch. i wieżą dzwonniczą na planie kwadratu od strony zach. Posiada nieregularną, zróżnicowaną bryłę, trójkondygnacyjną. W części centralnej umieszczona ośmioboczna wieża - latarnia. Elewacje z bogatym detalem typowy dla architektury staroruskiej. Teren wokół cerkwi okazjnie służył za cmentarz prawosławny. W latach 1981-82 wykonano prace zabezpieczające i remontowe. W latach 2006-09 oraz 2014-16 prowadzone były kolejne prace remontowe.

Zespół dawnego klasztoru dominikanów. Zespół budynków dawnego klasztoru obejmuje obszerną, prostokątną działkę, nieopodal pd. - zach. narożnika rynku, przy. Kościół i budynek poklasztorny tworzą kompleks zabudowań zlokalizowanych wzdłuż ulicy 3 Maja, z zachowaniem kilkunastometrowego wolnego pasa ze szpalerem drzew płocie.

Dominikanie zostali sprowadzeni do Hrubieszowa w 1416 r. przez Jana Biskupca z Opatowa. Ufundował on za miastem drewniany kościół z klasztorem, uposażony przez króla Władysława Jagiełłę. Budowę nowego, murowanego założenia rozpoczęto w 1736 r. sumptem Józefa Kuropatnickiego kasztelana bieckiego i jego żony Teresy. Budowę trzynawowego kościoła w stylu późnobarokowym zakończono ok. 1750 r. Konsekracja i budowa klasztoru przeciągnęła się do 1766 r. Od 1786 r. kościół pełnił funkcję świątyni parafialnej. Po kasacie zakonu w 1781 r., konwent przetrwał do 1819 r. Do ok. 1827 r. trwała przebudowa budynku klasztorowego na szkołę proj. Hiacynta Dąbrowskiego, pozbawiająca budynek cech stylowych. W 2 poł. XIX w. na zach. od prezbiterium wzniesiono neorenesansową dzwonicę. W 1921 r. budynkach restytuowano klasztor, dobudowując nowe skrzydło od pn. - wsch. Po 1945 r. ponownie otwarto w nim szkołę, która funkcjonuje do dziś.

- Klasztor (nr rejestru zabytków A/328). Budynek murowany, na planie litery L, z nowszym skrzydłem od wsch. Pierwotny układ wnętrza półoratraktowy. Obiekt dwukondygnacyjny, podpiwniczony, kryty dachem dwuspadowym.
- Kościół pw. św. Mikołaja (nr rejestru zabytków A/328). Kościół na planie prostokąta, w układzie bazylikowym z transeptem i prezbiterium. Zachowało się wyposażenie kościoła, w tym m.in. regencyjny ołtarz z poł. XVIII w. Przy kościele pierwotnie istniał cmentarz przykościelny. Obok kościoła znajduje się dzwonnica z 2 poł. XIX w., murowana, na planie kwadratu, dwukondygnacyjna z dachem namiotowym krytym blachą. Zachowała się oryginalna stolarka drzwiowa wraz z okuciami. Niedaleko kościoła znajduje się plebania (nr rejestru zabytków A/330). Powstała w latach 1758-61. Najpierw mieściła się tu plebania kościoła pw. Wniebowzięcia NMP, a następnie parafii pw. św. Mikołaja. W budynku plebanii urodził się w 1847 r. Bolesław Prus. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, parterowy, z mansardowym dachem krytym blachą. W dachu cztery lukarny. Zachowany detal architektoniczny: lizeny artykułujące przestrzeń między oknami, profilowany gzyms, trójkątny naczółek.

Kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy, dawna cerkiew prawosławna, garnizonowa (nr rejestru zabytków A/1556). Kościół na planie prostokąta, z prostokątnie zamkniętym prezbiterium, z ośmioboczną wieżą dzwonową od zach. Dookoła kościoła pozostałości dawnego cmentarza przykościelnego. Wzniesiony w 1905 r. przez władze carskie z przeznaczeniem na cerkiew garnizonową. W XX-leciu międzywojennym był tu garnizonowy kościół rzym. - kat. W czasie II wojny zamieniony na magazyn. Obiekt dawniej pełniący funkcje sakralne szybko został zdewastowany, a cenne wnętrze rozgrabiono. Po 1944 r. do 1953 r. z powrotem użytkowany jako kościół garnizonowy. Zamknięty w latach 1953-80. Po przebudowie w latach 1981-1982 prowadzonej wg. projektu prof. Wiktora Zina, został rekonsekrowany jako rzymsko-katolicki kościół parafialny pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy i taką funkcję pełni do dziś. W ostatnich latach przeprowadzono prace remontowe, w 2008 i 2009 r.

Kościół pw. św. Stanisława Kostki, dawna cerkiew (nr rejestru zabytków A/327). Pierwotnie w miejscu kościoła w XVII i XVIII w. stała drewniana cerkiew (wzmiankowana przed 1630 r.). Na jej miejscu, w latach 1796-1828 wzniesiono nowy kościół greko-katolicki, w 1975 r. zamieniony na cerkiew prawosławna. Od 1918 r. kościół katolicki. W 1953 r. przeprowadzony był generalnym remont. W 2002 r. wnętrza kościoła gruntownie odnowiona. Wówczas kościół przemianowano na Sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej. Nawa kościoła na planie prostokąta, trójprzęsłowa, zakończona półkoliście zamkniętym prezbiterium. Od zach. do prezbiterium przylega zakrystia, od wsch. kaplica. Przed elewacją frontową dostawiona prostokątna kruchta. Dach dwuspadowy z trójkątnymi szczytami.

❖ Założenia rezydencjonalne

Na terenie miasta Hrubieszów zachowało się kilka zespołów dworsko - parkowych.

Zespół dworsko - parkowy Du Chateau (nr rejestru zabytków A/338). Zespół położony jest w płd. części miasta, nad rzeką Huczwą, w sąsiedztwie nieistniejącego zamku. Obecny dwór został prawdopodobnie wzniesiony lub gruntownie przebudowany w 1791 r. przez starostę Franciszka Salezego Potockiego. W skład zespołu wchodzi dwór oraz powiązane z nim za pomocą łączników, dwie oficyny usytuowane po obu stronach niewielkiego dziedzińca z gazonem. Zbudowany na planie prostokąta, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym z lukarnami. Oficyny: zachodnia zapewne z ok. poł. XIX w. i wschodnia z 1941 r., wzniesione na planie prostokąta, parterowe, murowane, nakryte dachami naczółkowymi. Do 1848 r. dwór kilkakrotnie zmieniał właścicieli (był m.in. własnością Stanisława Staszica, który umieścił tu Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie - 1816 r.), aż wreszcie zakupił go Aleksander Du Chateau, który wkrótce założył tu aptekę. Do 1970 r. dwór należał do Marii du Chateau, która odsprzedała go z przeznaczeniem na bibliotekę miejską i muzeum, a także Towarzystwo Muzyczne. Jest on rzadki w regionie przykład barokowego dworku podmiejskiego, obecnie siedziba muzeum im. ks. St. Staszica. W latach 1977-83 został przeprowadzony remont. W 2015 r. przeprowadzono I etap remontu dworu, natomiast w 2018 r. II etap.

Zespół dworski Gołachowskich, Dawny Wydział Powiatowy Sejmiku Hrubieszowskiego, następnie apteka (nr rejestru zabytków A/1298). Zespół powstał w II poł. XIX w., pierwotnie składał się z dworu, oficyny, budynków gospodarczych i parku. Od początku XX w. przez długi czas należał do rodziny Gołachowskich, a w XX-leciu międzywojennym był siedzibą Sejmiku Powiatowego. Obecnie jest własnością prywatną. W 1994 r. przeprowadzono remont elewacji. Dwór murowany, parterowy, na planie litery L, z dachem kopertowym krytym blachą.

Zespół dworski Kiesewetterów (nr rejestru zabytków A/340). Budynek murowany, na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, na wysokim cokole. Wzniesiony przez rodzinę Kiesewetterów ok. poł. XIX w. Pierwotnie parterowy, rozbudowany o piętro ok. 1920 r. Po wojnie w budynku mieściła się siedziba Komitetu Okręgowego PZPR, później biura „Ruchu”. Remont prowadzony był w 1974 r., 1989 r. Gmina Miejska nabyła budynek w 2002 r. W 2014 r. został przeprowadzony generalny remont i znajdują się w nim mieszkania komunalne.

❖ Obiekty mieszkalne

Budynki mieszkalne, murowane. Zabudowa murowana miasta cechuje się wpływami kultury zachodnioeuropejskiej. Wiele z tych obiektów uległo remontom niszczącym cechy stylowe np. wymiana okien, drzwi lub przebudowa ganku, czy zmiana pokrycia dachowego itp. Sporo obiektów budownictwa mieszkalnego z charakterystyczną snycerką, znajduje się na obrzeżach układu staromiejskiego przy ulicach: Partyzantów i Kilińskiego. Przeważnie są to budynki na planie prostokąta, parterowe z dachem dwuspadowym, z gankiem na murowanych filarach.

Do najciekawszych należą m.in.:

- ✓ Dom przy ul. Kościelnej (nr rejestru zabytków A/334), na planie prostokąta, parterowy, z dachem kopertowym krytym blachą. Wybudowany w I poł. XIX w. jako parterowy dworek. Pierwotnie najprawdopodobniej mieścił piekarnię i dom piekarza, po 1961 r. mieszkania prywatne i jadalnię. W latach 1966-68 przeprowadzono generalny remont, w trakcie którego usunięto piec chlebowy, elementy wyposażenia technicznego d. piekarni. Po remoncie został zupełnie zmieniony wygląd obiektu (zatarcie cech stylowych).
- ✓ Dworek przy ul. Józefa Piłsudskiego, na cokole tynkowany, kryty blachą, parterowy z parterowym oraz 2-kondygnacyjnym ryzalitem w elewacji frontowej. Powstał w końcu XIX w. dla ziemiańskiej rodziny Kryckich, właścicielki majątku w pobliskim Obrowcu. W posiadaniu tej rodziny willa znajdowała się do 1939 r., kiedy to zajęli ją Niemcy. Po wojnie posesja należała do rodziny Czapków, którzy odsprzedali ją Urzędowi Miasta z przeznaczeniem na dom pomocy społecznej.
- ✓ Dworek murowany przy ul. Staszica 9 (nr rejestru zabytków A/1299). Dom w formie podmiejskiego dworku wybudowany w końcu XIX w., do 1939 r. pozostawał w rękach tej samej rodziny żydowskiej. Po wojnie przejęty przez Miejskie Przedsiębiorstwo Komunalne został zaadaptowany na mieszkania komunalne. W latach 60. XX w. prowadzony był remont generalny, w trakcie którego dwór uległ przekształceniom (m.in. zlikwidowano balkon w elewacji południowej). W 2016 r. został przeprowadzony generalny remont. Obecnie w ramach projektu „Rozwój Lokalny Hrubieszowa - od partycypacji do realizacji” jest opracowywana dokumentacja projektowa na wykonanie adaptacji budynku do nowej funkcji tj. utworzenie Dziennego Domu Pobytu dla Seniora na bazie, której zostaną wykonane prace budowlane.
- ✓ Dworek przy ul. Staszica 12b (nr rejestru zabytków A/333). Dom w formie niewielkiego, miejskiego dworku, powstał w 1831 r. W roku 1975 i w latach 1992-1993 prowadzone były remonty, w trakcie których znacznie przekształcono obiekt.
- ✓ Kamienica przy ul. Plac Wolności (nr rejestru zabytków A-336) z 1840 r., na planie zbliżonym do kwadratu, z niewielkim ryzalitem w elewacji frontowej.
- ✓ Kamienica przy ulicy Targowa, murowa z cegły, otynkowana, na planie prostokąta, z dachem dwuspadowym, dwukondygnacyjna. Zachowany detal architektoniczny elewacji: pasy boni na narożach, profilowany gzyms kordonowy, nad gzymsem fryz między-kondygnacyjny z płycinami, profilowane nadproże nad oknem środkowym drugiej kondygnacji, profilowany gzyms koronujący. Budynek zwieńczony attyką z półkolistym naczółkiem pośrodku zwieńczonym kula.

- ✓ Kamienica przy ul. Targowa (nr rejestru zabytków A-337) z 1825 r., na planie prostokąta, pierwotnie z dobudowaną od północy oficyną (obecnie nie istnieje). Budynek pierwotnie prawdopodobnie pełnił funkcję zajazdu. Śladowo zachowane pozostałości detali architektonicznych: lizeny flankujące bramę, gzyms kordonowy, arkadowe nadproża parteru i gzyms koronujący kostkowy.

Budynki mieszkalne, drewniane. W zabudowie miasta charakterystyczna jest snycerka drewnianych domów-dworków, sposób kształtowania bryły dachu czy rodzaj szalunku, stanowią dowód silnych wpływów rosyjskich. Zachowały się swoiste dla miasta trzy typy domów drewnianych - zajazd z mieszkalnym poddaszem, dworek oraz dom mieszkalny.

Do najciekawszych należą, m.in.:

- ✓ Dom, ul. Czerwonego Krzyża 10, Dom na planie prostokąta, drewniany na kamiennej podmurówce, oszalowany, 2-kondygnacyjny. Dach mansardowy z facjatą, kryty blachą. Stolarka okienna i drzwiowa zachowana. Elewacja frontowa 5-osiowa na balkonie na osi centralnej. Dwa balkony w ścianach szczytowych. Rynny i rury spustowe z blachy ocynkowanej.
- ✓ Dom/Dworek, ul. Czerwonego Krzyża 18. Dom w formie podmiejskiego dworku, powstał w 1860 r. dla Rozalii i Andrzeja Piotrowskich. Budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, otynkowany, na planie zbliżonym do kwadratu, parterowy, z dachem czterospadowym krytym blachą. O trzytraktowym układzie wewnątrz. Elewacja południowa (frontowa) 4-osiowa, z drewnianym, kolumnowym gankiem na osi. W elewacji północnej dwie dobudówki. Zachowana oryginalna stolarka drzwiowa z okuciami, stolarka okienna częściowo zachowana.
- ✓ Dom prof. Wiktora Zina (nr rejestru zabytków A/1668), tzw. „Zinówka”, przy ul. Kilińskiego 10. Dom rodzinny prof. Wiktora Zina, wzniesiony w końcu XIX w., drewniany, w konstrukcji zrębowej, oszalowany, na ceglanej podmurówce, na planie prostokąta z dobudówką od strony zach., parterowy, z dachem naczółkowym krytym gontem. Zachowany detal drewniany (dekoracyjne wypusty krokwi, słupki ganku) i żeliwne balustrady na ganku. Obecnie budynek jest udostępniony turystom do zwiedzania.
- ✓ Dom/Dworek (nr rejestru zabytków A/190) przy ul. Kruczej 12 z pocz. XX w., drewniany, konstrukcji zrębowej, pierwotnie otynkowany, na kamiennie-ceglanej podmurówce, z dachem kopertowym krytym gontem. Na planie prostokąta, z gankiem kolumnowym w elewacji frontowej. W ostatnim czasie budynek przeszedł generalny remont.
- ✓ Dom lekarzy Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego (TRH), dawny dworek (nr rejestru zabytków A/1301) przy ul. Piłsudskiego 9. Wybudowany na potrzeby lekarzy pracujących dla Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego. Przyjmuje się, że obiekt powstał przed 1860 r. Po 1945 r. posesja przeszła na własność Skarbu Państwa, a następnie miasta. Budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany, na planie prostokąta z prostokątnym gankiem od strony północnej. Parterowy, z wysokim, dwuspadowym dachem krytym blachą.

❖ Obiekty użyteczności publicznej

Budynek dawnego Syndykatu Rolniczego (nr rejestru zabytków A/1297). Powstał w 1920 r. przeznaczony na siedzibę dla Syndykatu Rolniczego. Przed dwa lata mieszkał tu mjr. Henryk Dobrzański "Hubal". Po wojnie użytkowany przez Związek Gminnych Spółdzielni, od 1995 r. własność Fundacji Kultury i Przyjaźni Polsko-Francuskiej im. Krystyny i Stefana du Chateau, od 2018 r. własność Gminy Miejskiej Hrubieszów. Obecnie budynek jest remontowany a po zakończonych pracach w budynku mieścić się będzie Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa i siedziba Miejskiej Biblioteki Publicznej w Hrubieszowie.

Budynek murowany, otynkowany, na planie litery L, dwukondygnacyjny, o nieregularnej bryle. Dach kopertowy, nad ryzalitami oddzielny, w formie wysokich hełmów, kryty blachą. Elewacja frontowa 13-osiowa, z trzema ryzalitami: dwoma 10-osiowymi, jednym 3-osiowym, w którym ganek wspierający taras drugiej kondygnacji. Taras z parą kolumn toskańskich wspierającymi daszek. Zachowany detal architektoniczny: profilowany gzyms nadcokołowy, profilowany gzyms kordonowy, profilowany gzyms koronujący, pasowo boniowany tynk pierwszej kondygnacji, dekorowane płyciny w drugiej kondygnacji, tralki i kolumny tarasu, profilowane parapety, dekoracyjne szczyty nad ryzalitami, murek attykowy. Na falistym szczycie wieńczącym główny ryzalit płaskorzeźba

przedstawiająca snop zboża. Zachowana częściowo stolarka okienna i drzwiowa. We wnętrzach zachowany układ i wystrój, na szczególną uwagę zasługują kolumnowe sale parteru (ob. sklepy).

Budynek dawnego Szpitala Powiatowego im. św. Jadwigi (nr rejestru zabytków A/1312). Obecny budynek szpitala powstał w 1858 r., w 1884 r. dobudowano do niego kaplicę szpitalną. Budynkom nadana została forma nawiązująca do architektury ruskiej. W 1923 r. szpital i kaplica zostały gruntownie przebudowane, zmieniono wówczas elewacje. Ostatni remont odbył się w 2016 r. Budynek murowany, otynkowany, na planie prostokąta z dobudową od zach. kaplicą, dwoma aneksami od zach. i jednym, usytuowanym osiowo od wsch. Dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z dachem czterospadowym krytym blachą. Nad aneksami osobne dachy trójpołaciowe. Zachowany prosty detal architektoniczny: gzyms kordonowy, profilowany gzyms koronujący. Zachowana częściowo historyczna stolarka okienna. Przed szpitalem, od strony wschodniej, dziedziniec z okazami kilkudziesięcioletnich drzew (kasztanowce, klony, jesiony, inne). Kaplica na planie kwadratu z trójbocznym prezbiterium, jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona. Elewacje z dekoracją typową dla architektury staroruskiej z zachowanym bogatym detalem: wysoki boniowany cokół, profilowany gzyms nadcokołowy, bogate obramienia okienne z elementami detalu staroruskiego, profilowany gzyms koronujący poprzedzony fryzem schodkowym. Zachowana bogata stolarka okienna ze szkłem witrażowym. Wewnątrz zachowane sklepienia krzyżowe w nawie głównej, posadzka terakotowa, piec kaflowy oraz wyposażenie, m.in. neobarokowy ołtarz.

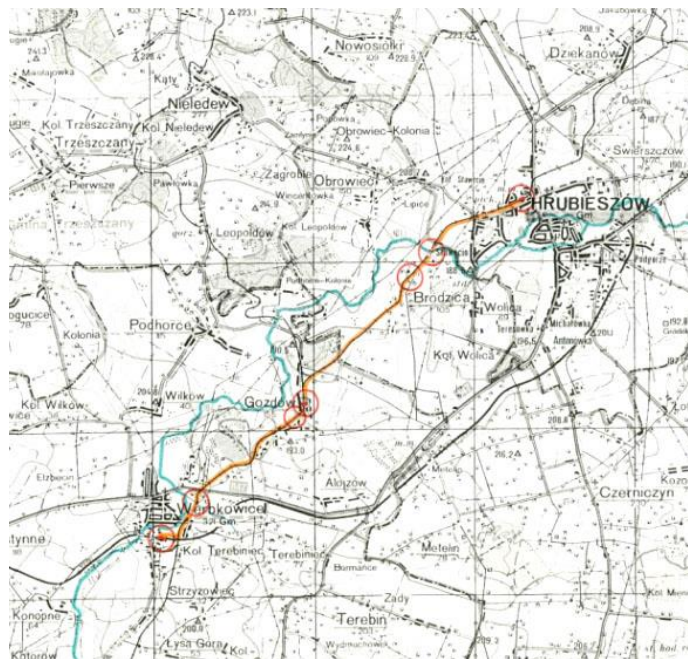
Budynek dawnej szkoły przy ul. Partyzantów 11 (nr rejestru zabytków A/1302). Budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Na planie prostokąta z dwiema dobudówkami od strony pn. i jedną od strony zach. Parterowy, z wysokim, dwuspadowym dachem krytym blachą. Elewacja frontowa 7-osiowa, z czterostupowym gankiem na osi. Zachowana oryginalna stolarka okienna. Zachowany drewniany, laubzegowo wycinany detal. W otoczeniu budynku kilka starych drzew. Powstał w 2 poł. XIX w. Na pocz. XX w. należał do oficera wojsk carskich, a następnie przekształcony na szkołę rosyjską. Po odzyskaniu niepodległości nadal znajdowała się tu szkoła, tym razem polska. Po 1945 r. funkcjonowała tu szkoła podstawowa, szkoła specjalna, siedziba Społecznego Ogniska Muzycznego. Obecnie własność prywatna.

Magistrat. Budynek powstał w 1925 r. W czasie okupacji mieściła się tu siedziba Gestapo, a także więzienie. W latach 1944-45 w budynku stacjonowało UB, które także umieściło tu swoje więzienie. Po wojnie dom użytkowały różne instytucje państwowe. Obecnie znajduje się tu restauracja. Budynek murowany, otynkowany, na planie prostokąta, z dachem czterospadowym krytym blachą, z wysoką facjatą w elewacji frontowej i lukarnami. Zachowany detal architektoniczny: narożne pasy boni, profilowane gzymsy, profilowane obramienia okienne, profilowany gzyms na facjacie, trójkątny szczyt na facjacie z okulusowym otworem w polu tympanonu. Stolarka okienna i drzwiowa współczesna, drewniana. Budynek klasycystyczny.

❖ Zabytki przemysłu i techniki

Hrubieszowska Kolej Dojazdowa (wąskotorowa). Trasa zachowała się na odcinku: Werbkowice, Gozdów, Hrubieszów. Jest to odcinek długości 11,85 km. Zachowany fragment wpisany do rej. zabytków pod nr A/893. Pozostałe odcinki zostały zniszczone. Linia przebiega przez pn. część Kotliny Hrubieszowskiej, z Werbkowic przez Gozdów, Brodnicę do Hrubieszowa. Na trasie kolejki znajdują się 3 stacje kolejowe i 1 przystanek. W Hrubieszowie do zachowanych obiektów należą: dworzec (nowy z 1952 r., stary nie istnieje), murowany budynek zarządu kolei z 1916 r. oraz wieża ciśnień z lat 20. XX w., murowana z cegły w konstrukcji ryglowej, podmurowana, dwukondygnacyjna, czasa drewniana, wysunięta poza lico podstawy.

Początki Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej sięgają czasów I wojny światowej. Początkowo funkcjonowała jako kolej polowa, a od 1918 r. została przejęta przez polską administrację i szybko stała się drugim obok linii kolejowej Zawada-Włodzimierz głównym szlakiem kolejowym wschodniej Zamojszczyzny. W 1919 r. nazwę kolei zmieniono na "Kolej Wąskotorowa Hrubieszów Uhnów". Hrubieszowska Kolej Dojazdowa jest zabytkiem o dużych walorach kulturowych, historycznych i krajobrazowych. Stanowi świadectwo złożonego procesu przemian cywilizacyjnej zespólonego z ważnymi etapami postępu technicznego zachodzącymi na terenach Ziemi Hrubieszowskiej.

Ryc. 3. Przebieg Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej (źródło: karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa).

Zespół koszar. W skład dużego kompleksu koszar wchodziły: budynki koszarowe, blok sztabowy, cerkiew, klub oficerski, stołówka z halą sportową, stajnie, magazyny, kuźnia. Koszary zostały wybudowane w latach 1903-1906 na polecenie C cara Mikołaja II dla potrzeb 7. Pułku Ułanów Oliwopolskich. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. do koszar skierowany został w 1920 r. 2. Pułk Strzelców Konnych. Po II wojnie światowej w Hrubieszowie stacjonowały czasowo różne jednostki wojskowe. W 1988 r. został przeformowany na 8. Ośrodek Materiałowo-Techniczny. W 1994 r. Decyzją Szefa Sztabu Generalnego WP sformowano 2. Pułk Rozpoznawczy.

Budynek dawnej elektrowni, przy ul. Podzamcze 9a. Elektrownia miejska została zbudowana w 1926 r. nad rzeką Huczwią. Funkcjonowała do pierwszych lat powojennych. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, z dachem naczółkowym krytym blachą. Zachowany detal architektoniczny: półkolumny w ryzalicie frontowym, szczyt trójkątny, profilowany gzyms koronujący, kule wieńczące narożniki budynku. Budynek jest przykładem klasycyzmu akademickiego lat 20. XX w.

❖ Cmentarze

Na terenie miasta istnieje kilka zabytkowych cmentarzy:

Cmentarz żydowski. Istniał prawdopodobnie od XV-XVI w. Do II wojny był (mimo planów budowy nowego cmentarza) jedynym cmentarzem żydowskim na terenie miasta. Pierwotnie miał powierzchnię kilka razy większą niż obecnie. W czasie II wojny sukcesywnie niszczone przez Niemców stał się miejscem egzekucji ok. 500 żydowskich mieszkańców miasta. Cmentarz o powierzchni 1 ha, na planie wieloboku, o falistym ukształtowaniu terenu. Na terenie cmentarza porastające drzewa owocowe, topole, wierzby, krzewy iglaste. Do dziś na cmentarzu zachowało się jedynie kilkadziesiąt starych nagrobków-macew. Ustawione też zostały trzy pomniki (w tym „Ściana Pamięci” złożona ze 110 zniszczonych macew). Otoczony jest ogrodzeniem z przesł metalowych na podmurówce.

Cmentarz grzebalny, ul. Kolejowa (nr rejestru zabytków A/1458). Założony w końcu XVIII w. poza granicami miasta, w drodze do Gródka. Pierwsze wzmianki o nowym cmentarzu pochodzą z 1788 r. Na cmentarz w 1803 r. ekshumowano szczątki z cmentarzy przykościelnych. Pierwotnie pod cmentarz zarezerwowano 1 ha gruntu, ale już w 1846 r. znacznie go powiększono. Ostatni raz granice

cmentarza przesunięto w 1871 r. Cmentarz ma powierzchnię 6 ha i kształt nieregularnego wieloboku. Podzielony na duże kwatery wydzielane przez alejki biegnące z południa na północ i ze wschodu na zachód. Zachowały się różne typy nagrobków i kaplice grobowe, z których najokazalsza jest kaplica Wiktorii i Nikodema Korotyńskich od strony ul. Kolejowej. Neogotycka, z zachowanym wewnątrz ołtarzem pw. Św. Józefa. Wcześniejszą dominantą wysokościową była słupowa kapliczka z 1803 r. ustawiona w momencie przeniesienia na cmentarz szczątków cmentarzy przykościelnych. Najstarszym nagrobkiem na cmentarzu jest obelisk nagrobny Agnieszki z Dunikowskich Terleckiej z 1790 r. Zachowany stary drzewostan (drzewa 100-150 letnie), w większości lipy, klony, brzozy, topole, wierzby, świerki, kasztanowce i jesiony. Występują także młode, niewielkie krzewy iglaste. Ogrodzenie cmentarza z przesł metalowych na słupkach murowanych i podmurówce z 1956 r. (data na bramie).

Do cmentarza przy ul. Kolejowej przylega cmentarz wojenny. Założony został na niezrealizowanym powiększeniu cmentarza z 1880 r. Znajdują się tu mogiły żołnierzy 4 Pułku Piechoty Legionów, którzy polegli na Ziemi Hrubieszowskiej w wojnie polsko-bolszewickiej, mogiły żołnierzy Wojska Polskiego poległych w lata w czasie I i II wojny światowej.

❖ Pozostałe zabytki

Kramy „sutki”. Położone w centralnej części starego rynku, w formie ustawionych równolegle, murowanych z cegły, długich budynków, tworzących wewnętrzną alejkę. Ostatnie w Polsce kramy wzorowane na wschodnich bazarach, z charakterystyczną, wąską uliczką wewnętrzną, wybudowane w 1838 r. Wielokrotnie spalone podczas pożarów. Największy miał miejsce w 1909 r. Niemal wszystkie zostały odbudowane w różnych formach. Do II wojny światowej prowadzili je Żydzi. Po wojnie przejęli Polacy. Wraz z upływającym czasem kramiki niszczały lub przybierały coraz to inną formę. Miejsce to pomimo upływu czasu i ciągłych przeobrażeń do dzisiaj spełnia swoją handlową funkcję. W ramach projektu: *„Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno - gospodarcze miasta”* następuje przebudowa, remont i adaptacja lokali usługowych położonych w Hrubieszowie przy ul. Rynek „Sutki” 15 i 17.

Murowane podziemia. Tunele znajdują się pod całym wzgórzem staromiejskim, powstały na początku XIX w. i pełniły funkcję komunikacyjno-gospodarczo - magazynową. Biegą pod głównymi ulicami starego miasta, łącząc ze sobą najważniejsze budynki (ratusz, świątynie, klasztor i kamienice kupieckie). Podziemne korytarze mają szerokość 3 m i wysokość 2,5 m. Każdy korytarz posiada jeden lub dwa szyby wentylacyjne. W skutek najazdów i pożarów część korytarzy zasypano, inne same się zawaliły. Po wojnie podziemia zostały zapomniane przez społeczność, zaczęły niszczyć i zawałać się. Miasto w 2015 r. podpisało z AGH w Krakowie porozumienie o współpracy w zakresie promocji i wykorzystania potencjału naukowego dla zabezpieczenia historycznej zabudowy i podziemi. Została również wykonana dokumentacja projektowa w ramach projektu pn.: *„Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno - gospodarcze miasta”*.

❖ Pomniki i kapliczki

Na terenie miasta występują trzy kapliczki, krzyż oraz pomnik:

- ✓ Pomnik Stanisława Staszica, ul. 3 Maja, murowany z cegły, tynkowany, wystawiony w 100 rocznicę śmierci Stanisława Staszica.
- ✓ Kapliczka, ul. Żeromskiego, wzniesiona w latach 20. XX w. Drewniana, na planie prostokąta. W stylu zakopiańskim. Z daszkiem łamanym, dwuspadowym krytym blachą, z wysuniętym mocno okapem wspierającym się na snycersko opracowanych słupkach. Wnęka za przeszklonymi drzwiczkami, wewnątrz figura Św. Franciszka.
- ✓ Kapliczka, ul. Piłsudskiego, z końca XIX w., drewniana, na planie prostokąta z daszkiem dwuspadowym krytym blachą z wysuniętym mocno okapem wspierającym się na snycersko opracowanych słupkach. Okap od wewnątrz wykończony laubzegowo wycinanym drewnianym lambrekinem. Przy kapliczce kamienna figura Matki Bożej.
- ✓ Kapliczka przy "Tatarskiej Górze", ufundowana w k. XIX w. (być może 1883 r.) jako wotum dziękczynne za zwycięską bitwę Jana III pod Wiedniem. Kapliczka drewniana, na planie prostokąta. Z daszkiem naczółkowym krytym blachą, na którym pośrodku mała sygnaturka.

Zachowana stolarka drzwiowa i okienna. Przy kapliczce współczesny metalowy krzyż na murowanym z cegły cokole. Kapliczka i krzyż odgródzone drewnianym ogrodzeniem. Na terenie wokół kapliczki i krzyża kilkunastoletnie brzozy i starsze buki.

- ✓ Krzyż kamienny z 1905 r., zlokalizowany przy skrzyżowaniu ul. Piłsudskiego, Kolejowej i Wyzwolenia.

5.2.3 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Obszar Gminy Miejskiej Hrubieszów znajduje się na 3 obszarach AZP: 86-03, 86-94, 87-94. Zinventaryzowano 123 stanowiska archeologiczne, większość stanowisk to stanowiska wielokulturowe, na obszarze których wyróżniono materiał zabytkowy z różnych epok. Dwa z nich wpisane są do rejestru zabytków archeologicznych.

Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Hrubieszów znajduje się na końcu opracowania.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Hrubieszów funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (s. 25-31 niniejszego opracowania).

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu miasta Hrubieszów.

Tabela 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego z terenu Miasta Hrubieszowa¹.

Lp.	Lokalizacja	Obiekt	Rejestr zabytków
1.	Hrubieszów - miasto	Układ urbanistyczny miasta Hrubieszowa, obejmujący zabudowę wyspy otoczonej przez rz. Hucznię wraz z przedmieściami w rejonie ulic Podzamcze i 1 Maja, z historyczną siecią ulic i placów oraz skalą zabudowy, także sylwetę miasta i konfigurację terenu	A/659
2.	ul. Kolejowa	Cmentarz grzebalny, kaplica cmentarna, drzewostan	A/1458
3.	ul. Czerwonego Krzyża 18	Dawny dworek podmiejski	A/339
4.	ul. Dwernickiego	Kościół parafialny rzymskokat. pw. MB Nieustającej Pomocy (dawna cerkiew prawosławna garnizonowa), cmentarz kościelny	A/1556
5.	ul. Kilińskiego 10	Drewniany dom, wraz z gruntem pod budynkiem oraz z nazwą „dom profesora Wiktora Zina”	A/1668
6.	ul. Kościelna 2b (obecnie Kościelna 3)	Dom	A/334
7.	ul. Krucza 12 (d. 6)	Dworek	A/190
8.	ul. 3 Maja 4	Cerkiew prawosławna paraf. pw. Zaśnięcia NMP, cmentarz przycerkiewny, drzewostan otaczający cerkiew, ogrodzenie	A/1296
9.	ul. 3 Maja 6	Plebania	A/330
10.	ul. 3 Maja 10	Dawny Syndykat Rolniczy - budynek oraz jego otoczenie	A/1297
11.	ul. 3 Maja 11	Dwór zw. Du Chateau, wraz z oficynami, ogrodzeniem, założeniem dziedzińca	A/338
12.	ul. 3 Maja 12 (obecnie 3 Maja 1 i 3)	Zespół klasztorny poddominikański: kościół paraf. rzymskokat. pw. św. Mikołaja, wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, d. klasztor, dzwonnica, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego	A/328
13.	ul. 3 Maja 17	Dworek (dawny Wydział Powiatowy Sejmiku Hrubieszowskiego, następnie apteka), wraz z posesją (dz. 398/1)	A/1298
14.	ul. 3 Maja 31	Dom tzw. Dom Kiesewetterów	A/340
15.	ul. Partyzantów 11	Dom wraz z otoczeniem (w gran. wg zał. planu)	A/1302
16.	ul. Piłsudskiego 8 (d. ul. 1 Maja)	Dom tzw. Dom Lekarzy Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego, wraz z pięcioma jesionami i jednym klonem	A/1301
17.	ul. Piłsudskiego 11, ul. Sokalska, ul. Leśmiana 30	Budynek d. Szpitala Powiatowego im. św. Jadwigi, wraz z kaplicą i jej wyposażeniem wnętrza, drzewostan	A-1312

¹Obwieszczenie nr 1/2022 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego z dnia 28 lutego 2022 r.

	(d. ul. 1 Maja 11) (obecnie ul. Leśmiana 30b)		
18.	ul. Staszica 9	Dom, w gran. działki	A/1299
19.	ul. Staszica 12b	Dworek	A/333
20.	ul. Staszica 13 (obecnie Plac Staszica 6)	Zespół pocerkiewny: dawna cerkiew paraf. greckokat. pw. św. Mikołaja, ob. kościół paraf. rzymskokat. pw. św. Stanisława Kostki, wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, d. dzwonnica, obecna dzwonnica, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego oraz wzgórze, na którym usytuowany kościół	A/327
21.	ul. Targowa 7 (d. 23)	Kamienica	A/337
22.	ul. Plac Wolności 1 (d. Rynek) (obecnie Plac Wolności 13 i 14)	Kamienica	A/336
23	Werbkowie-Hrubieszów	Przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowie-Hrubieszów (wg załączników), obejmujący: - tor główny-szlakowy kolei wąskotorowej od stacji Werbkowie Wąskotorowy do ul. Przemysłowej w obszarze stref: Hrubieszów, - tory pomocnicze (11) na terenie stacji Werbkowie, odchodzące od toru szlakowego do budynku parowozowni, - tor pomocniczy w obrębie stacji Hrubieszów Wąskotorowy, - urządzenia nastawczo-rozjazdowe i sygnalizacyjne, związane z torem szlakowym i torami pomocniczymi, - napowietrzna linia telekomunikacyjna drutowa biegnąca obok toru szlakowego od stacji Werbkowie do stacji Hrubieszów (w gran. terenu 3 m po obu stronach toru, na całej długości szlaku wskazanego na załącznikach).	A/893

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków i znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków na terenie miasta Hrubieszów występują w łącznej liczbie 107 zabytków (wyposażenie kościołów i cerkwi).

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Poniższa tabela przedstawia zestawienie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków z terenu miasta Hrubieszów.

Tabela 3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego z terenu miasta Hrubieszowa².

Lp.	Miejscowość	Nr st. w miejscowości	Nr obszaru AZP	Nr st. na obszarze	Chronologia	Nr rejestru zabytków
1.	Hrubieszów-Podgórze	1A	86-94	158	wielokulturowa osada pradziejowa i cmentarzysko kultury strzyżowskiej	C/114
2.	Hrubieszów	11	87-94	68	cmentarzysko kurhanowe - 9 mogił	C/132

5.4 Zabytki nieruchome w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113 poz. 661).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących zabytków ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Miasta Hrubieszów została wykonana w 2010 r.³ zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i na bieżąco jest aktualizowana⁴. Występują w niej zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego oraz zabytki znajdujące się na kartach adresowych GEZ (nie figurujące w rejestrze).

Spis zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków miasta Hrubieszów (zabytki nieruchome i archeologiczne) znajduje się na końcu opracowania.

² Obwieszczenie nr 1/2022 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego z dnia 28 lutego 2022 r.

³ Zarządzeniem Nr 665/2010 Burmistrza Miasta Hrubieszowa z dnia 19 listopada 2010 r.

⁴ Zarządzeniem Nr 699/2022 Burmistrza Miasta Hrubieszowa z dnia 1 lutego 2022 r. w sprawie aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Miejskiej Hrubieszów.

5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie⁵

Początki muzealnictwa w Hrubieszowie sięgają okresu międzywojennego, kiedy to regionalizm stał się dość silnym instrumentem aktywizacji społeczno-gospodarczej i kulturalnej w II Rzeczypospolitej oraz czynnikiem integracji społecznej. Na Lubelszczyźnie ruch regionalistyczny był ściśle związany ze środowiskiem nauczycielskim.

W Hrubieszowie, znaczącym ośrodkiem skupiającym nauczycieli, zaangażowanych w rozwój lokalnego regionalizmu, było Gimnazjum Męskie im. Stanisława Staszica. Jedną z postaci, które odegrały szczególną rolę w gromadzeniu pamiątek związanych z ziemią hrubieszowską był Marian Baruś. Realizując główną ideę kultywowania tradycji regionalnych „zakorzenie w małej ojczyźnie” utworzył przy szkole Koło Krajoznawcze.

W gronie osób zaangażowanych w rozwój regionalizmu hrubieszowskiego znajdował się również Piotr Greniuk, który swoje życie związał z folklorem i etnografią. Już jako młody nauczyciel pracujący początkowo w szkole w Nowosiólkach, a następnie w 7 klasowej Szkole Powszechnej w Hrubieszowie, zaczął pozyskiwać, gromadzić i opracowywać zabytki etnograficzne z tutejszych okolic. Często z pomocą w poszukiwaniu muzealiów przychodzili mu uczniowie lokalnej Szkoły Rzemieślniczej Męskiej Sejmiku Powiatowego w Hrubieszowie. Jego praca została zwieńczona otwarciem w mieście Muzeum Etnograficznego Ziemi Hrubieszowskiej.

Dążenia hrubieszowskich regionalistów do stworzenia wyspecjalizowanych placówek muzealnych zniweczył wybuch II wojny światowej, powodując rozproszenie zbiorów, a brak dokumentacji uniemożliwia nam odtworzenie ich stanu pierwotnego.

Po wojnie, z pomysłem utworzenia Muzeum Ziemi Hrubieszowskiej wystąpili członkowie Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego im. Stanisława Staszica, na czele z Wincentym Piątkiem. Z ich inicjatywy na początku lat 60. XX w. odbyły się w mieście pierwsze wystawy prezentujące zbiory zgromadzone przez TRH.

Towarzystwo od samego początku zakładało stworzenie placówki, do której zbiory gromadzono w ramach sekcji muzealnej prowadzonej przez Piotra Kisielewicz. Wśród zgromadzonych zbiorów znalazły się zabytki pochodzące z przedwojennej izby muzealnej przy hrubieszowskim gimnazjum, odnalezione na strychu szkoły (czaszka tura, socha, relikty archeologiczne). Ekspонатów wciąż przybywało, jednak problem z otwarciem muzeum tkwił w braku odpowiedniego lokalu. Ostatecznie udało się zorganizować na siedzibę muzeum jedno pomieszczenie w przedwojennym kinie Manikowa w Hrubieszowie, w późniejszym Domu Harcerza nad Huczwą (obecnie miejscu stoi Hrubieszowski Dom Kultury). W ten sposób, dzięki staraniom regionalistów, powstało Muzeum Ziemi Hrubieszowskiej Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego.

Uroczystego otwarcia muzeum dokonano 6 listopada 1965 r., w trakcie obchodów Dni Staszicowskich. Scenariusz pierwszej ekspozycji muzealnej opracował doc. dr Jan Gurba, w oparciu o zbiory Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego i Zakładu Archeologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie. Początkowo obowiązki kierownika muzeum pełniła Czesława Wdowiak, którą w październiku 1966 r. zastąpiła Anna Ciesielczuk. Ogromny wkład w kształtowanie i rozwój hrubieszowskiego muzeum w latach 1969-2005 wniosła dyrektor Helena Bojarczuk, po której obowiązki objęła Barbara Wlizło (2005-2012). Obecnie dyrektorem jest Bartłomiej Bartecki.

Muzeum zostało upaństwowione na mocy uchwały Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z dnia 27 października 1966 r. i prowadziło działalność jako instytucja o charakterze regionalnym, gromadząc zabytki dotyczące szeroko pojętej przeszłości Ziemi Hrubieszowskiej. Z początkiem lat 70. XX w. zrodził się pomysł zmiany profilu placówki z naciskiem na tradycje rolnicze regionu hrubieszowskiego, w oparciu o rozbudowanie Działu Etnograficznego i pozyskanie nowych zabytków. Zakończenie specjalizacji przyszłego Muzeum Czarnoziemiu Hrubieszowskiego planowano na początek lat 90. XX w. Przez pewien czas były również plany przekształcenia muzeum w archeologiczne, a także, ze względu na tradycje staszicowskie, w Muzeum Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego. Ostatecznie jednak po przekształceniu w 1976 r. muzeum w oddział Muzeum Okręgowego w Zamościu i zmianie statutu, patronem instytucji został Stanisław Staszic, a oficjalna zmiana nazwy nastąpiła w maju 1976 r. podczas uroczystości z okazji 150. rocznicy śmierci Stanisława Staszica. W październiku 1999 r. muzeum ponownie zmieniło swój statut i od tego

⁵ <https://www.muzeum-hrubieszow.com.pl/historia-muzeum/>

czasu funkcjonuje jako powiatowa instytucja samorządowa pod nazwą Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie i finansowana jest ze środków Starostwa Powiatowego w Hrubieszowie.

Początkowo siedziba muzeum znajdowała się w jednym z pomieszczeń w Domu Harcerza przy ul. Dzierżyńskiego 7a. Ponieważ był to niewielki lokal, który pełnił jednocześnie funkcje biura, magazynu i sali wystawienniczej, Komisja Oświaty i Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Hrubieszowie na posiedzeniu w dniu 6 października 1965 r. przedstawiła wniosek w sprawie zakupu budynku przy ul. Dzierżyńskiego 11 (obecnie ul. 3-go Maja 11), należącego do Marii Du Chateau, z przeznaczeniem na siedzibę Muzeum Ziemi Hrubieszowskiej i Społeczne Ognisko Muzyczne w Hrubieszowie. Dopiero w grudniu 1970 r. udało się zakupić zabytkowy dwór na siedzibę muzeum, co stało się dzięki pomocy członków Sekcji Lubelskiej Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego, prof. Mieczysława Sawczuka i Tadeusza Szymańskiego, a także prezesa TRH Wincentego Piąta. W dworze oprócz muzeum miała się również znaleźć siedziba Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego.

Muzeum przeniosło zbiory do nowej siedziby w marcu 1972 r., zajmując początkowo pomieszczenia na piętrze w głównym budynku. W 1976 r. placówka na czas remontu dworu została przeniesiona do budynku dawnej elektrowni przy ul. Podzamcze 9a. Muzeum dopiero w marcu 1984 r. przystąpiło do urządzenia we dworze Du Chateau pracowni merytorycznych, biblioteki i magazynów, a także aranżacji wystaw stałych. Wykonanie projektów aranżacji wnętrz oraz oprawy plastycznej wystaw zaproponowano Jerzemu Walikowskiemu. Pierwsze projekty napłynęły już w grudniu 1981 r. Uroczystego otwarcia ekspozycji stałych dokonano 6 grudnia 1984 r.

Obecnie muzeum zajmuje budynek główny dworu i oficynę wschodnią, zaś w oficynie zachodniej mają swoje siedziby Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie im. Stanisława Staszica i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. prof. Wiktora Zina.

5.6 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Jednym z elementów dziedzictwa niematerialnego miasta Hrubieszów jest jego herb. Herb Hrubieszowa został nadany przez króla Zygmunta Augusta w 1550 r. Na tarczy herbowej przedstawiona jest głowa jelenia, z dwoma krzyżami umieszczonymi między jego rogami. Pierwotnie na tarczy znajdował się jeden krzyż, drugi został dodany w późniejszym okresie. Herb nawiązuje do przeszłości Hrubieszowa, który w czasach jagiellońskich pełnił rolę stancji myśliwskiej. Krzyże znajdujące się na tarczy są uznawane przez mieszkańców Hrubieszowa za symbole uznania za ofiary poniesione przez miasto podczas pięciu najazdów tatarskich.

Inne elementy dziedzictwa niematerialnego miasta, które niewątpliwie są świadectwem jego niezwykle interesującej przeszłości to:

Kultura żydowska. Do Hrubieszowa Żydzi przybyli w niedługim czasie po nadaniu miastu przywileju lokacyjnego. Wiadomo, że ok. poł. XV w. Żydzi pochodzący z Hrubieszowa otrzymali szereg przywilejów, związanych z m.in. z zarządzaniem komorą celną w mieście oraz z handlem winem. W 1578 r., dzięki wstawiennictwu starosty Stanisława Tęczyńskiego, król Stefan Batory nadał hrubieszowskim Żydom szereg przywilejów, zrównując ich w prawach i obowiązkach z chrześcijańskimi obywatelami miasta. Król zezwolił na wybudowanie synagogi, a także domu dla

kantora i rabina. Żydzi hrubieszowscy otrzymali również wówczas przywilej kupowania domów w centrum miasta i zamieszkiwania w nich. Zyskali też prawo do stawiania sklepów i kramów w rynku, a także do prowadzenia w mieście handlu wszelkiego rodzaju artykułami, w tym mięsem, alkoholem i żywnością oraz przywilej ważenia piwa. Wprowadzone uregulowania formalno-prawne zapoczątkowały szybki napływ ludności żydowskiej do miasta. Prawdopodobnie już w 1578 r. wyznaczono miejsce na cmentarz żydowski i wybudowano drewnianą bożnicę.

W 1648 r. Hrubieszów został spustoszony przez maszerujące na Zamość wojska Chmielnickiego. Zniszczeniu uległa wówczas synagoga, szkoła oraz znajdujące się w centrum domy i sklepy żydowskie. Wymordowana została wówczas znaczna część hrubieszowskiej społeczności żydowskiej.

Miasto podniosło się z upadku dopiero na początku XVIII w. Powstały tu wówczas pierwsze murowane domy zajezdne, a w 1715 r. wzniesiono nową, murowaną bożnicę. Tzw. dzielnica żydowska usytuowana była na zachód od Nowego Rynku, w pobliżu synagogi. Kwartal ten zabudowany był głównie jednopiętrowymi murowanymi domami, w których na parterze znajdowały się sklepy i warsztaty, na piętrze – mieszkania właścicieli. W 1736 r. znaczna część miasta, w tym 27 żydowskich domów oraz synagoga zostały zniszczone przez pożar.

W XVIII, XIX oraz na początku XX w. Żydzi stanowili zdecydowaną większość mieszkańców Hrubieszowa, skupiając w swoich rękach niemal cały handel, przemysł i rzemiosło, wywierając tym samym decydujący wpływ na gospodarczo-ekonomiczny rozwój ośrodka. Na początku XIX w. zaistniało silne środowisko chasydzkie.

Pod koniec XIX w. Żydzi, stanowiący niemal 60% mieszkańców, byli właścicielami kilku szkół, hoteli, 2 szpitali, większości domów mieszkalnych i kramów przy rynku, a także miodosytni, browarów, młynów i olejarni. Największym przedsiębiorstwem w Hrubieszowie była istniejąca od 1896 r. fabryka tytoniu należąca do Herszka Kani. W dzielnicy Podgórze działały fabryka maszyn i narzędzi rolniczych należące do Alberta Cingerota oraz zakład kotlarski. Znaczący był także udział Żydów w rzemiosle. Duża grupa osób zajmowała się produkcją odzieży, obuwia i żywności. Żydzi prowadzili warsztaty rymarskie, kuśnierskie, powroźnicze, farbiarskie, ślusarskie, stolarskie, blacharskie, ciesielskie i szklarskie. W latach 60. XIX w. działał tu zakład zegarmistrzowski, dwa zakłady złotnicze – Herszka Wajsmiana i Szlomy Cunga, a także zakład poligraficzny Gecla Gutfelda oraz dwie introligatornie: jedna należąca do rodziny Sojferów, druga – do Chama Fajera.

Głównym źródłem dochodów ludności żydowskiej w Hrubieszowie był też tradycyjnie handel, głównie tkaninami i odzieżą, kożuchami, artykułami gospodarstwa domowego, wyrobami artystycznymi, luksusowymi oraz książkami. Żydzi prowadzili w Hrubieszowie ponad 90% handlu zwierzętami, a także ponad 88% handlu w branży spożywczej oraz zbożem. Główne skupisko sklepów i jatek znajdowało się w rynku i jego najbliższych okolicach oraz w tzw. „sutkach”.

Do najbogatszych kupców należeli: Jakow Perec, Abram Brandt, Berko Szapiro, a także Szloma Regiel, Hemia Berliner, Josif Gertner. Oprócz przemysłu, handlu i rzemiosła znaczącym źródłem dochodów społeczności żydowskiej były dzierżawy sklepów, placów, łaźni, ubojni i młynów. Część ludności czerpała także dochody z posiadanych nieruchomości oraz transportu. W omawianym okresie powstawały też liczne szkoły elementarne dla dzieci wyznania mojżeszowego, w 1844 r. wybudowano szpital żydowski, a w 1874 r. nowa, okazała murowana bożnica stanęła na miejscu starej.

W okresie międzywojennym, podobnie jak w wielu innych miejscowościach regionu, w Hrubieszowie Żydzi byli właścicielami większości budynków i sklepów. Ludność żydowska zamieszkiwała w tym okresie głównie w drewnianych domach, znajdujących się w obrębie starego rynku i przylegających doń bocznych uliczkach, z których wiele do dziś zachowało swoje dawne nazwy: Jatkowa, Krucza, Szewska, Łazienna.

Po wybuchu wojny część żydowskich mieszkańców Hrubieszowa (ok. 1,4 tys. osób) uciekła za Bug, na tereny Związku Radzieckiego. Pozostali mieszkańcy zostali osadzeni w getcie utworzonym 15.06.1940 r. w obrębie ulic: Rynek, Ludna i Jatkowa. W maju 1942 r. do getta w Hrubieszowie została przesiedlona duża grupa Żydów z okolicznych wsi, a na początku lipca – kolejna grupa Żydów z likwidowanego getta bełzkiego. Łącznie przez hrubieszowskie getto przeszło ok. 10 tys. osób, w tym m.in. Żydzi z Częstochowy, Mielca i Krakowa. Na początku czerwca 1942 r. około 3,4 tys. hrubieszowskich Żydów wywieziono do obozu zagłady w Sobiborze, zaś ok. 2 tys. osób zostało stąd deportowanych do obozu pracy przymusowej w Budzynie. Kolejne transporty z Hrubieszowa (ok. 2 tys. osób) ruszyły do Sobiboru pod koniec października 1942 roku. Ok. 500 Żydów rozstrzelano wówczas na hrubieszowskim kirkucie, a kolejne kilkaset osób zatrudniono w utworzonym tu obozie

pracy przymusowej. We wrześniu 1943 r. nastąpiła likwidacja obozu pracy i ostateczna likwidacja hrubieszowskiego getta. Ok. 150 Żydów zostało wówczas rozstrzelanych przez Niemców na miejscowej strzelnicy, zaś wszystkich pozostałych przy życiu deportowano do obozów pracy przymusowej w Sokalu i Dołhobyczowie. Niemcy zniszczyli też obie hrubieszowskie synagogi, kirkut oraz domy modlitwy.

Po wyzwoleniu miasta przez wojska sowieckie, w lipcu 1944 r., do Hrubieszowa przyjechali pozostali przy życiu Żydzi. W maju 1945 r. w Hrubieszowie przebywało ich ok. 200, jednak wkrótce większość opuściła miasto. W sierpniu 1946 r. było tu już tylko 42 Żydów. Wielu z nich opuściło Hrubieszów w późniejszych latach.

Z Hrubieszowem związanych jest także wiele postaci ważnych dla polskiej i światowej kultury i nauki:

- ✓ Aleksander Głowacki, znany pod pseudonimem Bolesław Prus,
- ✓ Abraham Stern - wynalazca maszyny do liczenia i członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk,
- ✓ prof. Wiktor Zin - sławny rysownik,
- ✓ prof. Stefan Du Chateau - światowej sławy architekt.

Z Hrubieszowa pochodziła też rodzina Janusza Korczaka (Henryka Goldszmita), słynnego lekarza, pedagoga i pisarza. W Hrubieszowie mieszkał i pracował Stanisław Staszic, a także poeta Bolesław Leśmian (w latach 1918–1922). W Hrubieszowie znajduje się również dom rodzinny Henrego Orensteina, przy ul. Plac Wolności 8. Jego największym wynalazkiem były zabawki Optimum Prime z serii „Transformers”.

Rozpowszechnianiem kultury na terenie miasta Hrubieszów zajmuje się:

Hrubieszowski Dom Kultury, który jest lokalnym ośrodkiem i centrum działalności kulturalnej w mieście. Przedmiotem jego działania jest m.in. promowanie i upowszechnianie najcenniejszych wartości kulturowych, tradycji lokalnych, regionalnych i narodowościowych, rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspakajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych środowiska, inspirowanie, organizowanie i koordynowanie imprez, akcji kulturalnych, przeglądów i festiwali. W Hrubieszowskim Domu Kultury działa Historyczno-Edukacyjna Pracownia Tkacka. Jest to baza ochrony dziedzictwa historycznego tkactwa ludowego oraz miejsce nauczania tkania ludowego, artystycznego i użytkowego.

Miejska Biblioteka Publiczna, która od 2011 r. prowadzi Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej (CATL). Projekt jest odpowiedzią na potrzebę utrwalania historii regionalnej Hrubieszowa i jej popularyzacji wśród mieszkańców i osób odwiedzających miasto. Idea archiwum polega na spotkaniach z osobami związanymi z Hrubieszowem, nagrywaniu ich wspomnień i gromadzeniu skanów fotografii i dokumentów, które do nich należą. To metoda archiwizacji oddolnej, gdzie historia miejsca pokazywana jest z perspektywy zwykłego człowieka, który jest z tym miejscem związany. CATL zabezpiecza te prywatne zbiory w formie elektronicznej, a po opracowaniu merytorycznym prezentuje w formie wystaw, prezentacji, publikacji oraz w Internecie. Zgromadzony materiał jest także podstawą do prowadzonych wśród dzieci zajęć o tematyce regionalnej oraz promocji miasta.

Muzeum im. ks. Stanisława Staszica. Placówka powstała w 1965 r. jako Muzeum Ziemi Hrubieszowskiej Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego. W rok później zostało upaństwowione, a w latach 1972–1999 funkcjonowało jako oddział Muzeum Okręgowego w Zamościu. Do 1972 r. jego siedzibą była nieistniejąca kamienica przy 3 Maja, następnie zostało przeniesione do dworku Du Chateau, gdzie funkcjonuje obecnie. Na wystawę stałą muzeum składają się następujące stałe ekspozycje:

- archeologiczna, prezentująca pradzieje terenów Kotliny Hrubieszowskiej, począwszy od neolitu do średniowiecza. Prezentowane eksponaty pochodzą ze stanowisk archeologicznych m.in. w Gródku, Stefankowicach, Hrubieszowie Podgórzu, Alojzowie, Czerniczynie, Łuszczowie, Masłomęczu, Wilkowie oraz Teptiukowie,
- historyczna, obejmująca okres dziejów Hrubieszowa od średniowiecza po drugą połowę XX w. Na wystawie prezentowane są m.in. militaria, numizmaty oraz zbiory związane z osobą Stanisława Staszica i dziejami założonego przez niego Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego,

- etnograficzna, obrazująca kulturę ludową i sztukę ludową Ziemi Hrubieszowskiej. Ekspozowane jest tu malarstwo i rzeźba twórców ludowych (Jan Pyra, Roman Gajewski, Stanisław Karulak), stroje ludowe oraz narzędzia i sprzęty codziennego użytku,
- sztuki, obejmująca galerię malarstwa Pawła Gajewskiego (portrety ziemian, sceny rodzajowe, martwe natury) oraz kilimy jego autorstwa.

Przy muzeum działa biblioteka, gromadząca zbiory dotyczące miasta i regionu oraz patrona muzeum.

Ważną rolę dla udokumentowania i zachowania dziedzictwa niematerialnego pełnią również:

- ✓ Zespół wokalny „Lechici” działający przy Parafii Garnizonowej Matki Boskiej Nieustającej Pomocy,
- ✓ Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Hrubieszowskiej, odwołujący się do tradycji polskiej twórczości folklorystycznej (muzyki i tańca),
- ✓ Stowarzyszenie „Podziemny Hrubieszów”, które prowadzi działania na rzecz ochrony zabytków, kształtowania postaw sprzyjających ochronie dziedzictwa kulturowego, inspirowania i inicjowania zadań naukowych, organizacyjnych i popularyzacyjnych w dziedzinie archeologii i historii, krzewienia idei regionalizmu, podtrzymywanie tradycji narodowej i kulturowej, wspierania lokalnego życia kulturalno-społecznego, propagowania regionu i jego marki jako atrakcji turystycznej.
- ✓ Towarzystwo Regionalne Hrubieszowskie, im. Stanisława Staszica. Zajmuje się m.in. integracją hrubieszowskiej społeczności, pielęgnowaniem tradycji regionu hrubieszowskiego, upamiętnianiem regionalnych miejsc pamięci narodowej.
- ✓ Hrubieszowskie Stowarzyszenie Folklorystyczne. Prowadzi działanie na rzecz promowania, promocji i pielęgnacji kultury, szczególnie regionalnych tradycji folklorystycznych.
- ✓ Lokalna Organizacja Turystyczna „Gotania”. Głównym celem LOT Gotania jest promocja Hrubieszowa i Gmin wchodzących w skład LOT jako miejsca atrakcyjnego turystycznie oraz wspieranie rozwoju rynku turystycznego w tym regionie. Lokalna Organizacja Turystyczna stanowi platformę współpracy pomiędzy administracją a branżą turystyczną, instytucjami kulturalnymi oraz podmiotami gospodarczymi, których działalność ma istotne znaczenie dla lokalnego rynku turystycznego. LOT Gotania przyczynia się do kreowania i promowania pozytywnego i atrakcyjnego wizerunku regionu Gotania m.in. poprzez udział w najważniejszych krajowych i zagranicznych targach turystycznych, poprzez akcje promocyjne i prezentacje prowadzone w Polsce i zagranicą. Członkowie stowarzyszenia podejmują także działania na rzecz rozwoju lokalnej infrastruktury turystycznej oraz poprawy jakości obsługi gości.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania miasta Hrubieszów w zakresie ochrony zabytków.

MOCNE STRONY

- Bogata historia i dziedzictwo kulturowe Miasta.
- Przygraniczne położenie - możliwość współpracy transgranicznej.
- Usytuowanie miasta przy granicy z Ukrainą, na ważnych szlakach komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym (droga krajowa Nr 74 łącząca gminę z przejściem granicznym Zosin - Uściług, droga wojewódzka Nr 844 łącząca gminę z przejściem granicznym Dołhobyczów-Uhrynów oraz kolejowe przejście graniczne Hrubieszów-Włodzimierz Wołyński).

- Miasto posiada korzystne warunki dla rozwoju turystyki i rekreacji ze względu na położenie geograficzne, walory krajobrazowe, czyste środowisko naturalne, ciekawe zabytki a także ścieżki turystyczne, m.in.:
 - ✓ Nadbużański Szlak Rowerowy: Janów Podlaski - Hrubieszów, znakowany na czerwono,
 - ✓ Szlak Nadbużański: Kózki - Hrubieszów - Dołhobyczów.
- Miasto jest stolicą Powiatu Hrubieszowskiego, pełni funkcję ponadlokalnego centrum kultury, oświaty i turystyki.
- Na wsch. od granicy Hrubieszowa rozciąga się Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu oraz Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków "Dolina Środkowego Bugu" i Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk "Zachodnio-wołyńska Dolina Bugu".
- Obecność na terenie miasta wielu wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków.
- Obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej i dobrym stanie technicznym.
- Aktualne studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (Uchwała Nr LIV/352/2014 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 23 maja 2014 r. zmieniona Uchwałą Nr XLVII/379/2022 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 31 marca 2022 r.).
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w których zawarto zasady ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej.
- Liczne atrakcje turystyczne, m.in.: Muzeum im. St. Staszica; Sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej; Cerkiew Prawosławna pw. Zaśnięcia NPM; Kościół pw. MB Nieustającej Pomocy; Zespół Klasztorny Dominikanów; Pomnik Bolesława Prusa; Żydowski Cmentarz (Kirkut); Dom Rodzinny prof. Wiktora Zina; Zespół Dworski Gołachowskich; Zespół Pałacowy Kiesewetterów; Kramy „Sutki”; murowane podziemia z XIX w. pełniące funkcję komunikacyjno - gospodarczo - magazynową.
- Uruchomienie i prowadzenie przez Miejską Bibliotekę Publiczną platformy Cyfrowego Archiwum Tradycji Lokalnej.
- Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków, m.in. budynku Syndykatu Rolniczego w Hrubieszowie (ul. 3 Maja 10) i przekształcenie go na siedzibę Hrubieszowskiego Centrum Dziedzictwa.
- Prowadzenie sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów.
- Podjęcie Uchwały w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Hrubieszów - Nr XLII/331/2021 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 25 listopada 2021 r.
- Prace porządkowe na cmentarzach znajdujących się na terenie miasta.
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków finansowych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy pochodzących ze środków unijnych i budżetu państwa.
- Coroczne przeznaczanie środków z budżetu miasta na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków.
- Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Miasta.
- Wspieranie wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, w tym przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych.
- Publikacja wydawnictw poświęconych zabytkom, ludziom związanym z miastem.
- Realizacji projektu „Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno - gospodarcze miasta”.
- Realizacja projektu „Rozwój Lokalny Hrubieszowa - od partycypacji do realizacji” finansowanego ze środków Mechanizmu Finansowego EOG 2014-2021.

- Działanie realizowane przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Hrubieszowie oraz Hrubieszowski Dom Kultury.

SŁABE STRONY

- Przekształcenia zabudowy rynku poprzez budowę budynków wielkokubaturowych skalą i charakterem niedostosowanych do miejscowej tradycji (bloki mieszkalne zrealizowane w obrębie dawnego rynku, a także przy cerkwi prawosławnej i kościele poddominikańskim przy ul. 3 Maja).
- Zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz stosowania tradycyjnych materiałów.
- Brak świadomości mieszkańców o wartościach artystycznych czy historycznych wielu obiektów, użytkowanych na co dzień, konieczności właściwego ich utrzymania i użytkowania.
- Niedostateczna promocja miasta, brak przedstawicieli i materiałów promocyjnych (np. na targach turystycznych i podobnych przedsięwzięciach).

SZANSE

- Unikatowe walory dziedzictwa kulturowego, które w połączeniu z dużymi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi mogą stanowić znaczący czynnik rozwoju turystyki.
- Aktywność lokalnych społeczności, mająca na celu kultywowanie dawnych tradycji.
- Dobra oferta edukacyjna i kulturalna.
- Edukacja i aktywizowanie mieszkańców do uczestnictwa w życiu kulturalnym miasta.
- Współpracy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego miasta pomiędzy Urzędem Miasta a Urzędem Konserwatorskim.
- Zmiana nastawienia lokalnej społeczności dotyczącego zabytków i potrzeby ich ochrony.
- Nowoczesny i dobrze ukierunkowany marketing oferty kulturalno-turystycznej.
- Rozwijanie nowoczesnej bazy hotelowej i konferencyjnej.
- Zaangażowanie mieszkańców we współtworzenie oferty kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej miasta.
- Murowane podziemia, które po odpowiednim zagospodarowaniu mogą stać się ponadlokalną atrakcją turystyczną.
- Rozbudowa istniejącego systemu tras i ścieżek turystycznych, zarówno pieszych i rowerowych.
- Organizowanie krajowych i międzynarodowych wydarzeń kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych.
- Pozyskanie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych.
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Zagospodarowanie i przyszłe użytkowanie niektórych obiektów zabytkowych, dające szansę na ich właściwe utrzymanie i użytkowanie, m.in.:
 - ✓ utworzenie w istniejących, historycznych podziemiach tras turystycznych oraz sal ekspozycyjnych.

ZAGROŻENIA

- Degradacja zabytków.
- Rosnące koszty renowacji i konserwacji zabytków.
- Wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, konieczność poniesienia dużych nakładów na rewitalizację zabytków.
- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację.
- Niewłaściwie prowadzone prace remontowe i modernizacyjne przy obiektach zabytkowych.
- Stosowanie nowoczesnych materiałów, technologii lub kolorystyk niedostosowanych do historycznego charakteru zabudowy.

- Niestabilność i powszechna nieznamość przepisów prawa.
- Niewłaściwe użytkowanie obiektów zabytkowych.
- Pogarszanie się stanu technicznego zabytków.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytków, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego miasta, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego miasta, zostały opracowane priorytety. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji *Gminnego Programu* i przedstawiania ich Radzie Gminy. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji *Programu*, uwzględniające wykonanie zadań, które zostały przyjęte do wypełnienia w czteroletnim okresie obowiązywania *Gminnego Programu* oraz efektywność wcielenia ich w życie.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2019-2022* wyznaczono trzy główne priorytety oraz ich zadania. Niektóre z nich mają charakter długofalowy i powinny być przeprowadzane w sposób ciągły, na bieżąco. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnych okresach obowiązywania *Programu*.

Spośród wszystkich zaplanowanych działań udało się zrealizować następujące⁶:

1) Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie dbałości o obiekty zabytkowe oraz w zakresie samowoli budowlanych:

- przystępując do prac związanych z inwestycją znajdującą się na obszarze ochrony konserwatorskiej lub dotyczącą obiektu będącego pod ścisłą kontrolą konserwatorską wymagane jest zachowanie wszelkich procedur (uzyskanie wstępnych wytycznych konserwatorskich, na bazie których opracowywany jest projekt, uzgodnienie kompletnej dokumentacji projektowej, uzyskanie decyzji na prowadzenie robót, uzyskanie akceptacji konserwatora w przypadku wszelkich zmiany na etapie wykonawstwa, dokonanie odbioru konserwatorskiego),

- wszelkie działania związane z prowadzeniem Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Miejskiej Hrubieszów (w tym aktualizacja, dodawanie lub usuwanie kart) odbywają się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2) Remont budynku dawnego Syndykatu Rolniczego w Hrubieszowie (obiekt wpisany do rejestru zabytków), ul. 3 Maja 10:

- zadanie realizowane jest w ramach Projektu pn. „*Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa szansą na ożywienie społeczno-gospodarcze w obszarze rewitalizacji*”.

3) Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków stanowiących własność gminy (w miarę posiadanych do dyspozycji środków finansowych w budżecie oraz pozyskanych ze źródeł zewnętrznych) oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy:

- pod koniec 2021 r. przyjęto uchwałę w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Hrubieszów - Nr XLII/331/2021 Rady Miejskiej w Hrubieszowie z dnia 25 listopada 2021 r.

4) Prace porządkowe na cmentarzach znajdujących się na terenie miasta:

- w ramach zawieranych corocznie porozumień z Wojewodą Lubelskim miasto zobowiązuje się do prowadzenia niezbędnych drobnych prac remontowych oraz bieżącego utrzymania wszystkich obiektów grobownictwa wojennego. Na realizację w/w zadań Wojewoda Lubelski przyznaje miastu dotację (w 2021 r. wynosiła ona 2 500 zł). Na zlecenie Urzędu Miasta Hrubieszów bieżące prace porządkowe na cmentarzach wykonywane są przez Miejską Służbę Drogową.

5) Podejmowanie starań o uzyskanie środków finansowych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy pochodzących ze środków unijnych i budżetu państwa:

- w 2021 r. podpisana została umowa na realizację projektu w ramach Programu „Rozwój Lokalny”. Finansowanie zgodnie z umową: „finansowanego ze środków Mechanizmu Finansowego EOG 2014-2021”.

6) Coroczne przeznaczanie środków z budżetu miasta na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków:

- w ramach uchwalania budżetu miasta na 2022 r. zaplanowano dotację na ten cel w kwocie 50 000 zł.

7) Opiniowanie prac ingerujących w substancję zabytkową przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub uzyskiwanie decyzji na wykonanie takich prac (zabytek rejestrowy); wykonywanie prac przy zabytkach pod nadzorem konserwatorskim:

- m.in. współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy remoncie HCD, przeniesieniu pomnika prof. Zina z Deptaku na plac przed HDK.

8) Prowadzenie zadań związanych z Gminną Ewidencją Zabytków:

- opracowane karty adresowe są w miarę potrzeby udostępniane do celów projektowych lub badawczych służbom i podmiotom opracowującym wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy też inne programy (np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami),

- na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej Gminy Miejskiej Hrubieszów opublikowano wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków - karty adresowe zabytków nieruchomości oraz wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie Gminy Miejskiej Hrubieszów,

⁶ Zarządzenie nr 790/2022 Burmistrza Miasta Hrubieszowa z dnia 23 maja 2022 r. w sprawie przedstawienia Raportu o stanie Miasta Hrubieszów za rok 2021.

- w 2021 r. włączona została do Gminnej Ewidencji Zabytków karta adresowa krzyż kamienny zlokalizowany przy skrzyżowaniu ulic Piłsudskiego, Kolejowej i Wyzwolenia w Hrubieszowie.

9) Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Miasta.

10) Wspieranie wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, w tym przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych:

- w dniu 6 czerwca 2021 r. przy Hrubieszowskim Domu Kultury został zorganizowany „Dzień z Kulturą”. Wydarzenie mające na celu przedstawić i ocalić od zapomnienia wielowiekową historię Hrubieszowa - miasta trzech kultur, ukazując przy tym kresowy charakter miasta, lokalny folklor oraz dorobek kultury w oparciu o twórczość osób związanych z ziemią hrubieszowską;

- w ramach działań związanych z promocją dziedzictwa kulturowego służącą kreacji produktów turystyki kulturowej dokonywano stałej aktualizacji treści publikowanych na stronie internetowej miasta w zakresie atrakcji turystycznych miasta, rowerowych tras turystycznych, a także dostępnej bazy noclegowej i gastronomicznej.

11) Publikacja wydawnictw poświęconych zabytkom, ludziom związanym z Miastem, itp.:

- pod Honorowym Patronatem Burmistrza Miasta w 2021 r. została wydana publikacja autorstwa Eugeniusza Wilikowskiego pt. „*Doświadczenia więźniów politycznych z Hrubieszowa w świetle źródeł ikonograficznych*”. Publikacja stanowi opracowanie źródeł ikonograficznych wytworzonych przez więźniów politycznych więzionych w zakładzie Karnym w Hrubieszowie w latach 1982-1983 i jest wyrazem troski o lokalną historię;

12) Promocja i rozwój bazy turystycznej:

- na stronie internetowej miasta w zakładce *Turysta* znajdują się i na bieżąco są aktualizowane informacje dot. m. in. bazy noclegowej i gastronomicznej, wypożyczalni kajaków, tras rowerowych;

- na profilu FB Informacja Turystyczna w Hrubieszowie zamieszczane były informacje dot. atrakcji turystycznych znajdujących się na terenie Hrubieszowa oraz w jego okolicach.

Ponadto udało się zrealizować takie zadania jak:

„Zakątek Profesora Zina” z miejscem warsztatowym ginących zawodów (ul. Kilińskiego 10, obiekt w rejestrze zabytków). Obiekt jest własnością osób prywatnych. W 2019 r. budynek został udostępniony zwiedzającym. W 2020 r. przeprowadzono remont dachu budynku. Właściciele pozyskali na ten cel fundusze z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Opracowanie Miejskiego Systemu Informacji dla obszaru rewitalizacji. Zadanie rozpoczęte w 2019 r. poprzez opracowanie kodeksu reklamowego w ramach PIM-u (Partnerskiej Inicjatywie Miast). Kodeks ten został opracowany dla fragmentu obszaru rewitalizacji i jego założeniem było ujednolicenie szyldów reklamowych na lokalach usługowych.

Odtworzenie i rewitalizacja XIX wiecznych hrubieszowskich podziemi na obszarze Śródmieścia. W 2019 r. opracowano dokumentację techniczną w ramach Projektu pn. Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miasta.

„Modelowe rozwiązanie problemu hrubieszowskich Sutek” - przeprowadzono analizę prawną nieruchomości zlokalizowanych w „Sutkach” i wypracowano model działań. Następnie opracowano PFU (Program Funkcjonalno - Użytkowy) dla tego terenu.

Opracowano dokumentację techniczną na remont i adaptację lokali przy ul. Rynek „Sutki” 15 i 17 w Hrubieszowie, następnie uzyskano pozwolenie na budowę i rozpoczęto prace budowlane. Opracowano wstępną koncepcję funkcjonalno - przestrzenną zagospodarowania i opracowania kompletnej dokumentacji technicznej murowanych podziemi w obszarze centrum Hrubieszowa. W roku 2020 zostały zakończone prace budowlane lokali 15 i 17 na kwotę 354 902,50 zł oraz koszty nadzoru 28 967,56 zł.

Otwarcie Punktu Informacji Turystycznej oraz Punktu Informacji o Rewitalizacji. W dniu 16 lipca 2021 r. odbyło się uroczyste otwarcie Punktu Informacji Turystycznej, Punktu Informacji i Rewitalizacji oraz siedziby Stowarzyszenia Lokalna Organizacja Turystyczna „Gotania” mieszczącej się przy ul. Rynek „Sutki” 15 i 17” w Hrubieszowie. Przebudowa, remont i adaptacja lokali zrealizowana została w ramach projektu „Rewitalizacja Śródmieścia Hrubieszowa szansą na eliminację zjawisk kryzysowych oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miasta”. Wartość projektu to

366 967,56 zł, a kwota dofinansowania 50 000,00 zł z Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020. Projekt zakładał stworzenie nowych pomieszczeń: sali informacyjnej, sali partycypacyjnej, pomieszczenia socjalnego, toalety dla pracowników, kotłowni - pomieszczenia porządkowego i magazynu - pomieszczenia technicznego. Punkt Informacji Turystycznej będzie również miejscem, gdzie turyści i mieszkańcy będą mogli nabyć pamiątki i prace rękodzielników związanych z Hrubieszowem i regionem.

Planowane przez Miasto Hrubieszów inwestycje związane z ochroną zabytków w najbliższym czasie:

Utworzenie i prowadzenie domu dziennego pobytu „Hrubieszowski Senior”. 21 grudnia 2021 r. została podpisana umowa na realizację Projektu pn. „Rozwój Lokalny Hrubieszowa - od partycypacji do realizacji”, w ramach którego jednym z zadań jest remont budynku przy ul. Staszica 9 (obiekt wpisany jest do rejestru zabytków - A/1299) oraz prowadzenie Dziennego Domu Pobytu dla Seniora. W ramach tego projektu planowane jest również wykonanie remontu kamienicy przy Placu Wolności 8 znajdującej się w Śródmieściu Hrubieszowa, którego układ urbanistyczny wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A/659.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Priorytet I OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunki działań:	Zadania:
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	➤ Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie, Delegatura w Zamościu w zakresie dbałości o obiekty zabytkowe oraz w zakresie samowoli budowlanych. ➤ Rewaloryzacja układu urbanistycznego (sieci ulicznej miasta w obrębie wyspy), w tym: ✓ ucytelnienie dawnego układu komunikacyjnego w celu zachowania łączności przestrzennej i komunikacyjnej na obszarze Śródmieścia, ✓ utrzymanie istniejącej konfiguracji terenu i zakazu zabudowy w rejonie wąwozów u podnóża skarpy, ✓ rekultywację zieleni na skarpach, ✓ utrzymywanie historycznej parcelacji. ➤ Rehabilitacja zabudowy dawnego rynku lokacyjnego, zachowanie zabytkowej zabudowy murowanej oraz przeciwdziałanie zjawisku zastępowania dawniej zabudowy obiektami nie zharmonizowanymi z lokalną tradycją zabudowy historycznej. ➤ Utrzymanie odrębności historycznego obszaru zachowując otwartą przestrzeń łąk doliny rzeki Huczwy od strony wschodniej i północnej. ➤ Utrzymanie ekstensywnej zabudowy w rejonach skarp od strony północnej śródmieścia Hrubieszowa. ➤ Utrzymywanie istniejących dominant historycznych w panoramie miasta, poprzez utrzymanie właściwej skali i formy architektoniczno-przestrzennej nowej zabudowy oraz kontynuację cech przestrzennych decydujących o wartości dawnego układu historycznego, jego kompozycji i zabudowy. ➤ Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków stanowiących własność gminy (w miarę posiadanych do dyspozycji środków finansowych w budżecie oraz pozyskanych ze źródeł zewnętrznych) oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy: ✓ kontynuacja remontu budynku dawnego Syndykatu Rolniczego (realizowany w ramach Projektu pn. „Hrubieszowskie Centrum Dziedzictwa szansą na ożywienie społeczno-gospodarcze w obszarze rewitalizacji”); ✓ renowacja zabytkowych podziemi i oddanie ich do użytku na cele

	turystyczne (<i>Gmina Miejska 10.01.19 r. zawarła z Powszechną Spółdzielnią Spożywców w Hrubieszowie umowę użyczenia 10 pomieszczeń w części podziemnej</i>), ➤ Regularne prace porządkowe na cmentarzach znajdujących się na terenie miasta. ➤ Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach nie będących własnością miasta: ✓ w pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne, ✓ wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych nieruchomościach i ruchomych, ✓ umieszczenie na stronie internetowej miasta aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Lubelskiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów zabytkowych. ➤ Podjęcie inicjatywy ożywienia trasy Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej. ➤ Coroczne przeznaczanie środków z budżetu miasta na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Ochrona stanowisk archeologicznych poprzez zachowanie w stanie istniejącym z zakazem ingerencji mechanicznej w ich strukturę. Obowiązek ochrony odkrytych przypadkowo znalezisk, zabezpieczenia ich i powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o dokonanych odkryciach. ➤ Wspieranie zamierzeń dążących do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie.
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	➤ Wszystkie zabytki rejestrowe oraz ewidencyjne należy umieszczać w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. ➤ Wszystkie prace ingerujące w substancję zabytkową powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub powinny uzyskać decyzję na prace (zabytek rejestrowy). ➤ Prace przy zabytkach rejestrowych powinny być wykonywane pod nadzorem konserwatorskim.
PRIORYTET II:	
KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA	
Kierunki działań:	Zadania:
Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego	➤ Ochrona panoramy miasta i stref ekspozycji, w tym: ✓ zachowanie w obrębie wyspy istniejących dominant, ✓ zachowanie łąk otaczających wyspę przez oblewającą rzekę Huczwę, ✓ utrzymanie wzgórza cerkiewnego otoczonego wąwozami skierowanymi ku rzece oraz wzgórza sąsiedniego, ✓ zachowanie historycznej zieleni komponowanej przy dawnych założeniach dworskich,

	✓ ustalenie strefy ochrony widokowej obejmującej układ urbanistyczny wyspy, w tym ochrona przedpola ekspozycji widokowej, zakaz wprowadzania elementów dominujących oraz usunięcie elementów degradujących widok. ➤ Ochrona wartościowej tradycyjnej zabudowy w obszarze miasta, poprzez ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w tym odnawianie starych budynków, zgodne z zachowaniem oryginalnego wyglądu bryły i elewacji. ➤ Ograniczenie wprowadzania i wielkości reklam oraz elementów informacji wizualnej w historycznym układzie urbanistycznym poprzez: określenie gabarytów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, stosowanie elementów o najwyższych standardach estetyczno - technicznych i elementów wolnostojących w skali adresowanej do odbiorców pieszych. ➤ Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W przypadku uchwalania nowych planów, niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. ➤ Kreowanie poprawnej polityki przestrzennej w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP), decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego. ➤ Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Hrubieszów ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb zachowania krajobrazu kulturowego gminy miejskiej. ➤ Zadania dla Gminnej Ewidencji Zabytków: ✓ uzupełnienie GEZ o stanowiska archeologiczne, ✓ aktualizacja kart zabytków nieruchomych: - o aktualne zdjęcia obiektów, - o aktualne informacje, m.in. adresy i nr działek. ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy miejskiej, ✓ propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami, ✓ sprawozdanie z realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) Burmistrz Miasta składa Radzie Miasta.
--	--

Priorytet III: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	
Kierunki działań:	Zadania:
Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	➤ Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Miasta. ➤ Udostępnianie informacji o zabytkach i innych działaniach związanych z dziedzictwem kulturowym na stronie Informacji Turystycznej. ➤ Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Wspieranie wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, w tym przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych. ➤ Stworzenie produktu, specyficznego tylko dla miasta: ✓ stworzenie "szlaku literackiego Hrubieszowa", który dałby szansę rozwoju zintegrowanej oferty dla odwiedzających. ➤ Współorganizowanie wszelkiego rodzaju wystaw poświęconych historii oraz ochronie obiektów zabytkowych miasta. ➤ Organizowanie konkursów artystycznych poruszających tematykę zabytków. ➤ Publikacja wydawnictw poświęconych zabytkom, ludziom związanym z miastem, itp. ➤ Promocja obiektów zabytkowych podczas uroczystości na terenie miasta.
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	➤ Promocja ponadlokalnej marki GOTANIA regionu hrubieszowsko - tomaszowsko - zamojskiego. ➤ Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. ➤ Promocja i rozwój istniejących szlaków turystycznych. ➤ Promocja i rozwój bazy turystycznej. ➤ Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego. ➤ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, seminariów i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej gminy.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszowa będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- ✓ instrumentów prawnych - wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ✓ instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

- ✓ instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych Województwa Lubelskiego;
- ✓ instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- ✓ instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągania celów wytyczonych w Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta Hrubieszów będzie monitorowany poprzez analizę stopnia ich realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Burmistrza Miasta, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programów burmistrz sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio radzie miasta. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- ✓ bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ✓ ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ✓ ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ✓ ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ✓ ocenę aktywności placówek kulturalnych (Miejskiej Biblioteki Publicznej, Hrubieszowskiego Domu Kultury),
- ✓ ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ✓ ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ✓ ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Finansowanie może pochodzić z różnych źródeł krajowych i zagranicznych:

- ✓ Środki własne budżetowe gminy na realizację zadań własnych (dot. zasad udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków);
- ✓ Środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- ✓ Środki Wojewody Lubelskiego (pozostające w dyspozycji Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
- ✓ Dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- ✓ Środki Unii Europejskiej, głównie zawarte w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego lub EFRR.
- ✓ Dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- ✓ Dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- ✓ Środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
- ✓ Dochody własne instytucji kultury;
- ✓ Środki Ministra Kultury w ramach programu "Promesa Ministra Kultury";
- ✓ Środki prywatne;
- ✓ Dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- ✓ Składki i zbiórki publiczne finansowane ze środków ludności;
- ✓ Inne środki przewidziane prawem.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Hrubieszów,

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Hrubieszów.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami zabytkowymi, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Lista realizacji zadań z zakresu ochrony zabytków została omówiona na s. 53-56 niniejszego opracowania.

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559, ze zm.).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1973, ze zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916, ze zm.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899, ze zm.).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194, ze zm.).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327, ze zm.).
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385).
- 12) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1700).
- 13) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019, poz. 1721).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).
- 16) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017, poz. 928).
- 17) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1388).
- 18) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110).
- 19) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259).
- 20) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).
- 21) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510).
- 22) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 23) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 24) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.

- 25) Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskiego na lata 2019-2022.
- 26) Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.
- 27) Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.
- 28) Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2023 Stowarzyszenia Hrubieszowskiego "Lepsze jutro" Lokalna Grupa Działania.
- 29) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszów.
- 30) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Hrubieszów.
- 31) Materiały udostępnione przez Urząd Miasta.
- 32) Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Hrubieszów.
- 33) Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2019-2022.

www.zabytek.pl

www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/

www.nid.pl

www.samorzad.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf

Tabela 3. Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Miasta Hrubieszów.

Tabela 4. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego z terenu Miasta Hrubieszowa.

Tabela 3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego z terenu miasta Hrubieszowa.

Ryc. 1. Wykaz obowiązujących MPZP miasta Hrubieszowa (źródło: <https://miasto.hrubieszow.pl/node/301>).

Ryc. 2. Lokalizacja Miasta Hrubieszów na tle podziału administracyjnego województwa lubelskiego i Polski (źródło: Strategia Rozwoju Miasta Hrubieszów na lata 2015-2020 (z perspektywą do 2030), s. 11).

Ryc. 3. Przebieg Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej (źródło: karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa).

Ryc. 4. Stanowiska archeologiczne z terenu miasta Hrubieszów (opracowanie własne K. Bukowiec).

ANEKS 1. WYKAZ OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW MIASTA HRUBIESZOWA

Nr karty	Nazwa obiektu	Adres obiektu	Nr ewidencyjny działki	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Cerkiew prawosławna paraf. pw. Zaśnięcia NMP, cmentarz przycerkiewny, drzewostan otaczający cerkiew, ogrodzenie	ul. 3 Maja 4	404	1873 r.	A/1296
2.	Zespół klasztoru i kościoła dominikanów – klasztor, ob. Zespół Szkół nr 2	ul. 3 Maja 5	407	1736-1766	A/328
3.	Zespół klasztoru i kościoła dominikanów – kościół pw. św. Mikołaja wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego	ul. 3 Maja 5	406/4	1736-1750	A/328
4.	Zespół klasztoru i kościoła dominikanów- dzwonnica	ul. 3 Maja 5	406/4	2 poł. XIX w.	A/328
5.	Plebania	ul. 3 Maja 6	224/2	1758-1761	A/330
6.	Dawny Syndykat Rolniczy - budynek oraz jego otoczenie	ul. 3 Maja 10	199/1, 198/27	1920 r.	A/1297
7.	Dwór zw. Du Chateau, wraz z oficynami, ogrodzeniem, założeniem dziedzińca	ul. 3 Maja 11	400/7	1791 r.	A/338
8.	Dworek (Zespół dworski Gołachowskich - dwór i ogród)	ul. 3 Maja 17	398/1	2 poł. XIX w.	A/1298
9.	Dom tzw. Dom Kiesewetterów	ul. 3 Maja 31	395/1	1 poł. XIX w.	A/340
10.	Pomnik Stanisława Staszica	ul. 3 Maja	390/1	1923 r.	
11.	Dom murowany	ul. Czerwonego Krzyża 9	569	k. XIX w.	
12.	Dom	ul. Czerwonego Krzyża 10	550/1, 550/2	pocz. XX w.	
13.	Dawny dworek podmiejski (Dwór)	ul. Czerwonego Krzyża 18	557/8, 558/2	1860 r.	A/339
14.	Budynek Zarządu Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej	ul. Dwernickiego 2	1510/13	1916 r.	
15.	Wieża ciśnień Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej	ul. Dwernickiego 2	1510/17	lata 20-te XX w.	
16.	Budynek koszarowy nr 3	ul. Dwernickiego 3	1507/167	pocz. XX w.	
17.	Budynek koszarowy nr 4	ul. Dwernickiego 4	1507/167	pocz. XX w.	
18.	Budynek koszarowy nr 5	ul. Dwernickiego 4	1507/167	pocz. XX w.	
19.	Budynek koszarowy nr 6	ul. Dwernickiego 4	1507/167	pocz. XX w.	
20.	Budynek koszarowy nr 7	ul. Dwernickiego 4	1507/167	pocz. XX w.	
21.	Budynek koszarowy nr 8	ul. Dwernickiego 4	1507/167	pocz. XX w.	
22.	Budynek koszarowy nr 37	ul. Dwernickiego 41	1507/172	pocz. XX w.	
23.	Budynek koszarowy nr 38	ul. Dwernickiego 4 H	1507/170	pocz. XX w.	
24.	Budynek koszarowy nr 41	ul. Dwernickiego 4 E	1507/163	pocz. XX w.	
25.	Zespół zieleni koszarowej	ul. Dwernickiego/Żeromskiego	1507/167	XIX/XX w.	
26.	Budynek koszarowy 4F	ul. Dwernickiego 4 F	1507/150	pocz. XX w.	
27.	Dom	ul. Dwernickiego 13	10/4	lata 30-te XX w.	
28.	Dawny budynek koszarowy nr 42	ul. Dwernickiego 4 C	1507/149	pocz. XX w.	

29.	Dawny budynek koszarowy nr 43	ul. Dwernickiego 43	1507/139	pocz. XX w.	
30.	Dawny Klub Garnizonowy, ob. Hotel Restauracja Sulewski	ul. Dwernickiego 4 D	1507/158	XIX/XX w.	
31.	Budynek koszarowy nr 46	ul. Żeromskiego 29 J	1507/129	pocz. XX w.	
32.	Kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy (dawna cerkiew prawosławna garnizonowa)	ul. Dwernickiego 85	1507/6	1905 r.	A/1556
33.	Dom	ul. Dworcowa 25	1371/11	lata 20-te XX w.	
34.	Dawny budynek koszarowy 29	ul. Żeromskiego 29 e	1507/138	pocz. XX w.	
35.	Dom	ul. Żeromskiego 39	721/3	lata 20-te XX w.	
36.	Kapliczka	ul. Żeromskiego	1462/11	lata 20-te XX w.	
37.	Dom	ul. Kilińskiego 6	85/1, 85/3, 85/4	pocz. XX w.	
38.	Dom profesora Wiktora Zina	ul. Kilińskiego 10	88	k. XIX w.	A/1668
39.	Dom	ul. Kilińskiego 13	137	pocz. XX w.	
40.	Dom drewniany	ul. Kilińskiego 16	91/2	pocz. XX w.	
41.	Dom	ul. Kilińskiego 38	104	pocz. XX w.	
42.	Dom murowany	ul. Kościelna 2b	403/7, 403/8	1 poł. XIX w.	A/334
43.	Kamienica murowana	ul. Kościelna 5	402/2	k. XIX w.	
44.	Dworek drewniany	ul. Krucza 12	476	pocz. XX w.	A/190
45.	Kirkut	ul. Krucza	362	XVI w.	
46.	Budynek d. Szpitala Powiatowego im. św. Jadwigi	ul. Leśmiana 30	592/17, 592/15, 592/12, cz. 592/18	1858 r.	A/1312
47.	Kaplica przy d. Szpitalu Powiatowym im. św. Jadwigi	ul. Leśmiana	592/17, 592/15, 592/12, cz. 592/18	1884 r.	A/1312
48.	Dom	ul. Narutowicza 2	166	pocz. XX w.	
49.	Dom wraz z otoczeniem	ul. Partyzantów 11	246/2	2 poł. XIX w.	A/1302
50.	Dom	ul. Partyzantów 13	240/5	k. XIX w.	
51.	Dom	ul. Partyzantów 25	232	lata 70-te XX w.	
52.	Dom	ul. Piłsudskiego 1	581/2	k. XIX w.	
53.	Dom tzw. Dom lekarzy TRH	ul. Piłsudskiego 9	586/11	poł. XIX w.	A/1301
54.	Kapliczka	ul. Piłsudskiego	1164/11	k. XIX w.	
55.	Kościół p.w. ś. Stanisława Kostki (dawna cerkiew)	Plac Staszica 6	295	1795-1828	A/327
56.	Dzwonnica przy kościele św. Stanisława Kostki	Plac Staszica 6	295	XIX w.	A/327
57.	Kamienica	Plac Wolności 1	416/5, 416/14, 416/18	1840 r.	A/336
58.	Dom	Plac Wolności 15	416/13	k. XIX w.	
59.	Dom	Plac Wolności 11	442/47	k. XIX w.	

60.	Dom Magistratu	ul. Podzamcze 9	512/2	1925 r.	
61.	Dawna elektrownia	ul. Podzamcze 9a	512/1	1926 r.	
62.	Dom	ul. Podzamcze 15	509/3	1906 r.	
63.	Dom	ul. Podzamcze 17	508	1910 r.	
64.	Kramy miejskie tzw. sutki	ul. Targowa-Rynek-Sutki		poł. XIX w.	
65.	Dom – dworek murowany	ul. Staszica 9	440	k. XIX w/	A/1299
66.	Dworek murowany	ul. Staszica 12b	419	1831 r.	A/333
67.	Dom	ul. Targowa 4	369/3	1914 r.	
68.	Kamienica	ul. Targowa 7	322/7	1825 r.	A/337
69.	Cmentarz grzebalny, kaplica cmentarna, drzewostan (Cmentarz katolicki, cmentarz prawosławny, cmentarz wojenny)	ul. Kolejowa	1774/4,1774/2, 1774/3	k. XVIII w., 1860 r.	A/1458
70.	Kapliczka przy „Tatarskiej Górze”	ul. Teresówka/Zamojska	1016	k. XIX w.	
71.	Krzyż kamienny	skrzyżowanie ulic Piłsudskiego, Kolejowej i Wyzwolenia	1905 r.	1835, 1833/3, 1833/5	

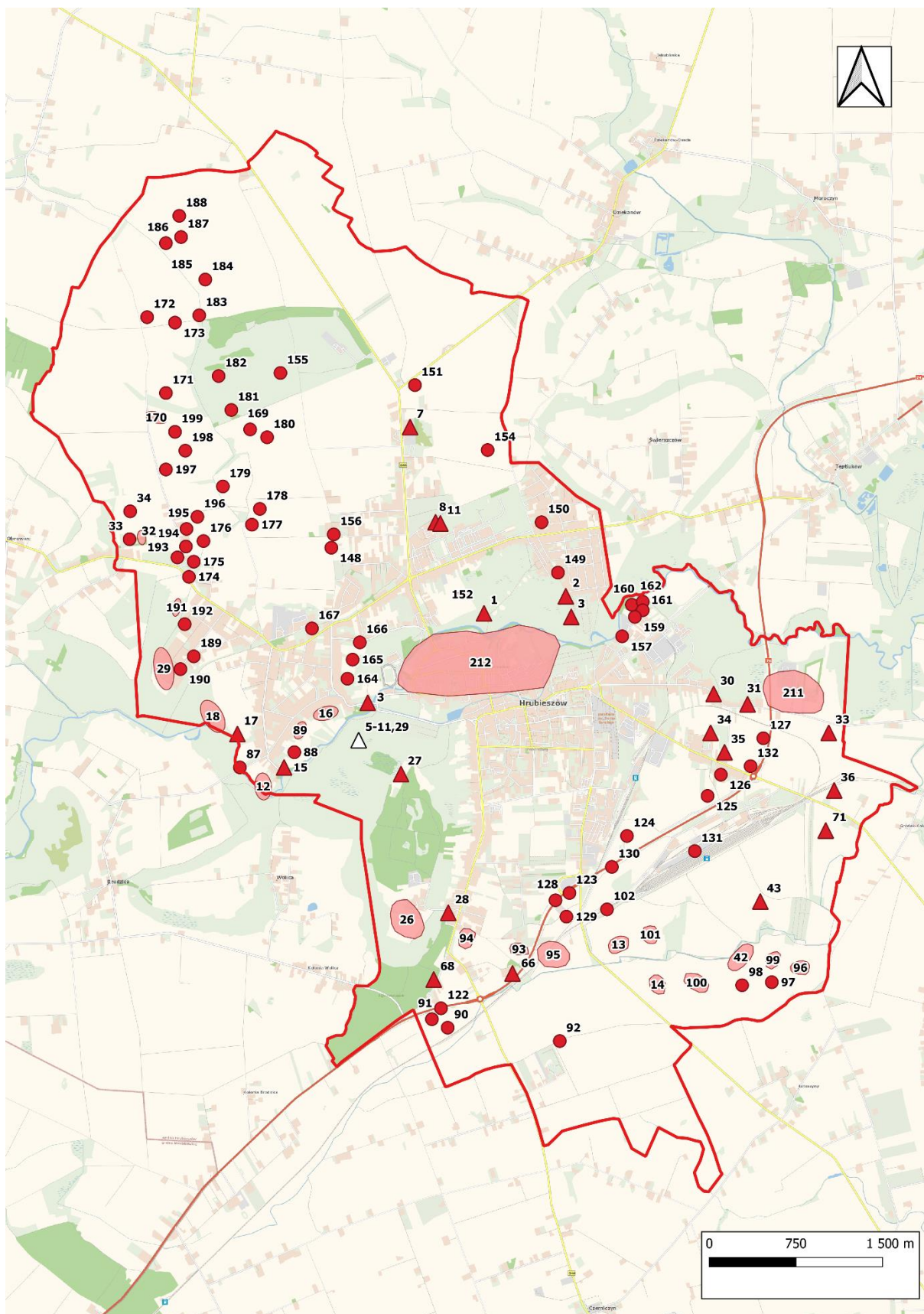
ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW MIASTA HRUBIESZOWA

ID	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Nr rejestru zabytków
1.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	12	29	
2.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	13	30	
3.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	14	31	
4.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	15	32	
5.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	16	33	
6.	Hrubieszów - Sławęcin Kolonia	86-93	17	34	
7.	Hrubieszów	86-94	1	1	
8.	Hrubieszów	86-94	2	2	
9.	Hrubieszów	86-94	2a	3	
10.	Hrubieszów	86-94	4	7	
11.	Hrubieszów	86-94	5	8	
12.	Hrubieszów	86-94	4	11	
13.	Hrubieszów	86-94	15	148	
14.	Hrubieszów	86-94	16	149	
15.	Hrubieszów	86-94	17	150	
16.	Hrubieszów	86-94	18	151	
17.	Hrubieszów	86-94	19	152	
18.	Hrubieszów	86-94	20	153	
19.	Hrubieszów	86-94	21	154	
20.	Hrubieszów	86-94	22	155	
21.	Hrubieszów	86-94	23	156	
22.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	1	157	
23.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	1A	158	C/114
24.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	18	159	
25.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	1C	160	
26.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	2	161	
27.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	7	162	
28.	Sławęcin (część miasta Hrubieszów)	86-94	2	164	
29.	Sławęcin (część miasta Hrubieszów)	86-94	3	165	
30.	Sławęcin (część miasta Hrubieszów)	86-94	4	166	
31.	Sławęcin (część miasta Hrubieszów)	86-94	5	167	
32.	Sławęcin (część miasta Hrubieszów)	86-94	10	169	

33.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	1	170	
34.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	2	171	
35.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	3	172	
36.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	4	173	
37.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	11	174	
38.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	12	175	
39.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	13	176	
40.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	14	177	
41.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	15	178	
42.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	16	179	
43.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	17	180	
44.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	18	181	
45.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	19	182	
46.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	20	183	
47.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	21	184	
48.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	22	185	
49.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	23	186	
50.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	24	187	
51.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	25	188	
52.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	26	189	
53.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	27	190	
54.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	33	191	
55.	Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	34	192	
56.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	5	193	
57.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	6	194	
58.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	7	195	
59.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	8	196	
60.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	9	197	
61.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	10	198	
62.	Kolonia Sławęcín (część miasta Hrubieszów)	86-94	11	199	
63.	Hrubieszów - Podgórze	86-94	5	211	
64.	Hrubieszów	86-94	24	212	
65.	Hrubieszów	87-94	6	3	
66.	Hrubieszów	87-94	7	4	
67.	Hrubieszów	87-94	8	5	
68.	Hrubieszów	87-94	9	6	
69.	Hrubieszów	87-94	10	7	

70.	Hrubieszów	87-94	47	8	
71.	Hrubieszów	87-94	25	9	
72.	Hrubieszów	87-94	26	10	
73.	Hrubieszów	87-94	27	11	
74.	Hrubieszów	87-94	48	12	
75.	Hrubieszów	87-94	30	13	
76.	Hrubieszów	87-94	31	14	
77.	Hrubieszów	87-94	53	15	
78.	Hrubieszów	87-94	54	16	
79.	Hrubieszów	87-94	55	17	
80.	Hrubieszów	87-94	56	18	
81.	Hrubieszów	87-94	32	26	
82.	Hrubieszów	87-94	33	27	
83.	Hrubieszów	87-94	12	28	
84.	Hrubieszów	87-94	28	29	
85.	Hrubieszów	87-94	39	30	
86.	Hrubieszów	87-94	40	31	
87.	Hrubieszów	87-94	5	32	
88.	Hrubieszów	87-94	42	33	
89.	Hrubieszów	87-94	46	34	
90.	Hrubieszów	87-94	44	35	
91.	Hrubieszów	87-94	45	36	
92.	Hrubieszów	87-94	96	42	
93.	Hrubieszów	87-94	97	43	
94.	Hrubieszów	87-94	13	66	
95.	Hrubieszów	87-94	11	68	C/132
96.	Hrubieszów	87-94	14	71	
97.	Hrubieszów	87-94	98	87	
98.	Hrubieszów	87-94	99	88	
99.	Hrubieszów	87-94	100	89	
100.	Hrubieszów	87-94	101	90	
101.	Hrubieszów	87-94	102	91	
102.	Hrubieszów	87-94	103	92	
103.	Hrubieszów	87-94	104	93	
104.	Hrubieszów	87-94	104	94	
105.	Hrubieszów	87-94	106	95	
106.	Hrubieszów	87-94	107	96	

107.	Hrubieszów	87-94	108	97	
108.	Hrubieszów	87-94	109	98	
109.	Hrubieszów	87-94	110	99	
110.	Hrubieszów	87-94	111	100	
111.	Hrubieszów	87-94	112	101	
112.	Hrubieszów	87-94	113	102	
113.	Hrubieszów	87-94	114	122	
114.	Hrubieszów	87-94	115	123	
115.	Hrubieszów	87-94	116	124	
116.	Hrubieszów	87-94	117	125	
117.	Hrubieszów	87-94	118	126	
118.	Hrubieszów	87-94	119	127	
119.	Hrubieszów	87-94	120	128	
120.	Hrubieszów	87-94	121	129	
121.	Hrubieszów	87-94	122	130	
122.	Hrubieszów	87-94	123	131	
123.	Hrubieszów	87-94	124	132	

Uzasadnienie

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stanowi zadanie własne gminy zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie gminnym. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę obowiązek opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami” uchwalanego przez Radę Miasta na okres 4 lat. Program opracowuje się na szczeblu krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym zgodnie z zakresem kompetencji.

Program opieki nad zabytkami ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2023 - 2026 został opracowany na zlecenie Burmistrza Miasta Hrubieszowa przez Pracownię Archeologiczną "RELIKT" Judyta Nawrot - Bukowiec z siedzibą przy ul. Armii Krajowej 2/3 w Ropczycach i pozytywnie zaopiniowany przez Lubelski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Zamościu, pismem nr IN.III.5120.6.1.2022 z dnia 30.11.2022 r. Program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego i stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2023 - 2026 powstał jako kontynuacja Programu Ochrony nad Zabytkami Miasta Hrubieszów na lata 2019 - 2022, ponieważ okres jego obowiązywania wygaś z końcem 2022 roku.

	Imię i nazwisko, stanowisko	Data	Podpis
Sporządził (a):	Elżbieta Rydel Referent ds. oświaty i kultury		
Sprawdzono pod względem formalno - prawnym:	MARIOLA SADOWSKA radca prawny Urzędu		
Uzgodniono pod względem merytorycznym z naczelnikami wydziałów lub kierownikami jednostek organizacyjnych, których zadań dotyczy lub może dotyczyć treść aktu:	Nie dotyczy		

Sprawdzono pod względem redakcyjnym:	MONIKA PODOLAK Sekretarz Miasta		
Uzgodniono ze Skarbnikiem (gdy projekt aktu związany jest z koniecznością wydatkowania środków z budżetu):	MARTA WOŹNICA Skarbnik Miasta		
Zatwierdzono przez Burmistrza Miasta	MARTA MAJEWSKA Burmistrz Miasta		